

Istraživanjima i činjenicama protiv dezinformacija i govora mržnje

Istraživanjima i činjenicama protiv dezinformacija i govora mržnje

Urednica izdanja:
Milka Tadić Mijović

Izdavač:
Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG)

Novinari/ke:
Andrea Jelić
Đurđa Radulović
Miloš Rudović

Projektna menadžerka:
Željana Đurović

Dizajn:
Dragan Lučić

Podgorica, novembar 2022.

2

Istraživanjima i činjenicama protiv dezinformacija i govora mržnje

 CIN Centar za
istraživačko
novinarstvo
Crne Gore

Ministarstvo
kulture
i medija

Istraživanjima i činjenicama protiv dezinformacija i govora mržnje

SADRŽAJ

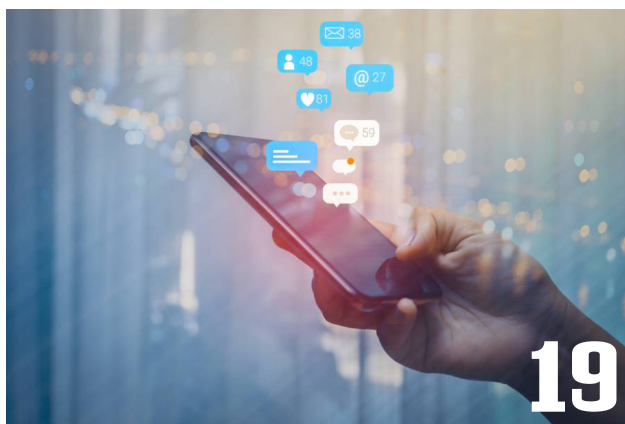
6

DEZINFORMACIJE I LAŽNE VIJESTI
U CRNOJ GORI: EPIDEMIJA ZA KOJU
JOŠ NEMA LIJEKA

12

MREŽE BOTOVA I TROLOVA
U CRNOJ GORI (1):
VOJNICI NA ZADATKU

4

19

BOTOVI I TROLOVI – PRAKSA
I IZAZOVI ZAKONODAVACA:
OPASNA IGRA BEZ PRAVILA

24

GOVOR MRŽNJE PREMA LGBTIQ ZAJEDNICI
NA MREŽAMA I PORTALIMA:
KOMENTAR UNIŠTAVA ŽIVOTE

www.cin-cg.me

DRŽAVA SKUPO PLAĆA
SPISKOVE ZA SAMOIZOLACIJU:
ODŠTETA VEĆA ZBOG KAŠNJENJA

37

NEREGISTROVANI PORTALI I CRNA GORA:
PLATFORME MRŽNJE,
DEZINFORMACIJA I PROPAGANDE

UVOD

Publikacija: „Istraživanjima i činjenicama protiv dezinformacija i govora mržnje“ nastala je u okviru istoimenog projekta, koji je Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) realizovao uz podršku Ministarstva kulture i medija.

Cilj projekta bio je da se ojača profesionalno novinarstvo, kroz istraživačke tekstove i predstavljanje činjenica od javnog interesa, kako bi se smanjile dezinformacije i govor mržnje. U publikaciji su sabrani tekstovi i najznačajniji nalazi do kojih smo došli.

Tokom šestomjesečnog istraživanja objavljeno je pet istraživačkih tekstova koji su se bavili: dezinformacijama i lažnim vijestima u Crnoj Gori, mrežom trolova i botova, komentari- ma govora mržnje na portalima prema LGBT zajednici, odštetama zbog spiskova za izolaciju. Istraživanja objavljena na portalima CIN-CG, Vijesti i na društvenim mrežama zabilježila su više od 200 hiljada pregleda, dok je u dnevnim novinama ovaj sadržaj stigao do više desetina hiljada čitalaca.

Generalni zaključak je da dezinformacije i govor mržnje predstavljaju ozbiljan problem generalno u svijetu, pa i u Crnoj Gori.

DEZINFORMACIJE
I LAŽNE VIJESTI U CRNOJ GORI:
EPIDEMIJA ZA KOJU
JOŠ NEMA LIJEKA

**U CRNOJ GORI
SISTEM
DEZINFORMACIJA
JE GRADEN
JE GODINAMA,
A DRŽAVA NIJE
RADILA MNOGO
DA SE
SUPROTSTAVI
OVOM
PROBLEMU**

Kolumnista Duško Kovačević nedavno je na Fejsbuk profilu podijelio fotografiju poznate srpske teniserke uz opis: “Ana Ivanović u Baricama, Opština Bijelo Polje”. To su brzo, bez provjere, prenijeli brojni crnogorski portali, poput Dana, Pogleda, Berane.online, Volim Podgoricu, ali i iz regiona – Alo, Sandžak Danas... Neki su otišli i korak dalje, i nadogradili tekst detaljem – da su stanovnici Barica oduševljeni Aninom posjetom.

Ispostavilo se da je riječ o jednoj vrsti medijskog eksperimenta. “Ovaj slučaj ne govori samo o lijenosti i aljkavosti novinara, nego o odsustvu onog osnovnog iz profesije – provjere informacije. U ovom eksperimentu postoji i patološki momenat – lažna razrada moje lažne informacije o posjeti Ane Ivanović. Zašto bi provjeravali priču kada su se uživjeli? Dakle, laž nadograđuju novom, svojom laži”, kaže Kovačević za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG). Fabrikovanju lažnih vijesti pogoduje neprofesionalnost novinara, ističe on.

Nepregledno polje manipulacija

Raskrinkavanje.me je platforma za provjeru činjenica, koja već tri godine djeluje u okviru Centra za demokratsku tranziciju (CDT). Do sada je objavila oko 1.000 analiza i detektovala preko 5.000 sumnjivih ili lažnih informacija objavljenih u medijima i društvenim mrežama. Obuhvaćeno je više od 600 medija koji imaju publiku u Crnoj Gori.

U njihovom fokusu posebno su bile teme pandemije virusa kovid-19, ruske invazije na Ukrajinu, unutrašnja politička pitanja... Neki od spornih tekstova koje navodi Raskrinkavanje.me odnose se na slanje pripadnika Vojske Crne Gore u Ukrajinu, pružanje finansijske pomoći toj zemlji, kao i na proteste u Crnoj Gori koji su bili motovisani ukrajinskim ratom.

U analizi “Ruski narativi u interpretaciji crnogorskih portala”, iz ove platforme ističu da se sadržaji koji obiluju dezinformacijama i proruskom propagandom mogu naći na portalima IN4S i Borba, koji imaju značajnu čitanost, kao i na različitim profilima na društvenim mrežama. “Pored svega toga, postoji jedna vrsta vijesti koje su povezane sa Ukrajinom, a koje su lokalizovane i prilagođene domaćem tržištu”, kažu u ovoj analizi.

Jedan od slučajeva odnosio se na pisanje portala IN4S i Borba da su se na ulicama Podgorice našli simboli neonacističke organizacije iz Ukrajine “Desni sektor”, te da Crna Gora “klizi” u fašizam. Sve je potkrijepljeno i fotografijom protesta, gdje se na glavnom transparentu, pored poruke “Ukrajinci će pružiti otpor”, našla pesnica crveno, crne i bijele

boje. “Jednostavnom Google pretragom lako smo ustanovili da ‘Desni sektor’ ima potpuno drugačiji logo, te da je riječ o manipulaciji protestom ‘Marš podrške Ukrajini protiv ruske agresije’, koji je organizovala ukrajinska asocijacija ‘Dobro djelo’”, navode iz Raskrinkavanja.me u toj analizi.

Zabilježili su i slučaj lažne interpretacije odluke Vlade Crne Gore da opredijeli dva miliona eura za privremenu zaštitu osobama iz Ukrajine. “Ta je odluka manipulativno predstavljena, kao da novac ide Ukrajini, što je na mrežama izazvalo brojne reakcije nezadovoljnih građana, kao i netačna tvrdnja da je Crna Gora protjerala ruskog ambasadora”, objašnjavaju još iz Raskrinkavanja.me.

U nedavno objavljenom tekstu na portalu IN4S ukrajinski vojnici se nazivaju “ukronacistima”. Navodi se i da zabranjenim oružjem granatiraju regije Donjeck i Lugansk. Autor se poziva na zvanične izvore ovih oblasti. Nema provjere činjanica druge, ukrajinske, strane.

”Imamo dopisnike koji se nalaze u dijelu koji je pod kontrolom milicija Donjecka i Luganska, a zbog neprijateljskog odnosa pojedinih paramilitantnih organizacija iz Ukrajine – naši novinari se ne osjećaju sigurno ‘sa druge strane fronta’ i nijesmo u mogućnosti da čujemo drugu stranu”, odgovorili su iz IN4S-a na pitanje CIN-CG zbog čega u tekstu nijesu kontaktirani izvori i iz Ukrajine.

U odgovorima još navode da ne izvještavaju pristrasno i da ne koriste jezik mržnje. “Naprotiv, po-

Sporna objava Kovačevića koju je prenijelo više crnogorskih i regionalnih medija – Foto: FB/Duško Kovačević

mažemo proces denacifikacije Ukrajine, Crne Gore i Evrope. Pošast nacizma je, nažalost, uzela maha i u Crnoj Gori”, tvrde za CIN-CG iz IN4S-a.

Od početka rata u Ukrajini pa do 24. jula, prema analizi regionalnih mreža za provjeru činjenica, zabilježene su hiljade dezinformacija o ovoj temi u medijskom prostoru zapadnog Balkana.

Iz Raskrinkavanja.me detektovali su i slučajeve različitih teorija zavjere oko pandemije koronavirusa. Mediji i društvene mreže su bili preplavljeni tvrdnjama da je pandemija dobro smišljen plan za smanjenje populacije, da vakcine služe za čipovanje i praćenje građana i građanki, a bilo je i

tvrdnji da je sve to povezano sa ratom u Ukrajini.

Kako su lažne vijesti o pandemiji uticale na društvo dobro se vidi u “Istraživanju javnog mnjenja o koronavirusu: Stavovi građana Crne Gore o COVID-u-19”, koje su sproveli UNICEF i britanska Ambasada u Podgorici u martu prošle godine. Ono je pokazalo da čak trećina građana Crne Gore vjeruje u teorije zavjere o koronavirusu.

Koliko su opasni ovakvi medijski sadržaji najbolje govori i podatak o zabrinjavajuće malom stepenu vakcinisanih, ne samo u Crnoj Gori, već i u najvećem dijelu regiona koji je bio poprište izmišljotina o pandemiji.

Lažne vijesti i dezinformacije širile su se čak i o tragediji koja se 12. avgusta dogodila na Cetinju, u kojoj je stradalo 11 osoba, a šest ranjeno. U tim teškim okolnostima mediji, mahom regionalni ali i domaći, objavljivali su neprovjerene i netačne

tvrdnje koje su se odnosile na detalje počinjenih ubistava. Televizija Pink M čak je emitovala prilog u kojem su iznijeti nepotvrđeni navodi i glasine o motivu počinjenog napada, zbog čega su neke organizacije tražile zabranu emitovanja programa ove televizijske kuće.

Kao jedan od najmarkantnijih primjera lažne vijesti, programska direktorica CDT-a Milica Kovačević navodi onu o smrti patrijarha Srpske pravoslavne crkve (SPC) Irineja u periodu kada je još bolovao od korone. Nakon što je i preminuo, većina portala koji su objavili lažnu vijest samo su je ažurirali. Bez izvinjenja ili pojašnjenja građanima.

”U Crnoj Gori djeluje razgranat i snažan dezinformacioni ekosistem, čija se infrastruktura po potrebi koristi za ostvarenje geopolitičkih, regionalnih i unutrašnjih političkih ili ekonomskih ciljeva. Taj ekosistem nije definisan državnim, već jezičkim granicama”, kaže za CIN-CG Kovačević.

Ona ističe da podaci CDT-ove platforme Raskrinkavanje.me pokazuju da ključni dio tog sistema laži čine stranice i pojedinci na društvenim mrežama, tabloidi i pojedini desničarski portali iz Srbije i iz Crne Gore. Mediji koji su registrovani i djeluju u Crnoj Gori i poštuju pravila transparentnosti i uređivačke kontrole, prema njenim riječima, rijetko su izvori ili kreatori

lažnih vijesti.

”Problemi koji se prepoznaju u njihovom radu su u domenu pristrasnog izvještavanja, učešća u podgrijavanju političkih tenzija ili prenošenju dezinformacija, naročito kad su u pitanju onlajn mediji”, navodi još Kovačević.

Dezinformacije su, kako za CIN-CG navodi generalna sekretarka Društva profesionalnih novinara Crne Gore (DPNCG) Mila Radulović, ozbiljan problem sa kojim se Crna Gora ne nosi najbolje. “Svi treba da budu svjesni posljedica, a naročito političke elite koje donose odluke. Nažalost, njima kaos odgovara, jer dezinformacije koriste za ostvarenje svojih ciljeva”, tvrdi ona.

”Nekim medijima ne treba informacija, nego senzacija i publicitet, a često i PR”, kaže Duško Kovačević. On postavlja i pitanje kako se može istinski propitivati kvalitet novinarstva u Crnoj Gori kada je, kako tvrdi, na najmanje tri televizije, među njima i javnom servisu, urednički i rukovodeći kolegijum biran od strane stranačkih lidera. “Novinarstvo u Crnoj Gori je odavno stranački bunker lišen kreativnosti, istraživačko-angažovanog poriva i nadahnuća”, smatra Kovačević.

Crnogorski zakoni ne definišu lažnu vijest

Crnogorska pravna regulativa ne definiše lažnu vijest. No, u Krivičnom zakoniku Crne Gore (KZCG) postoji djelo “izazivanje panike i nereda”, na osnovu kojeg su prije dvije godine uhapšeni urednici IN4S-a i Borbe Gojko Raičević i Dražen Živković, kao i bivša novinarka i urednica portala FOS media Anđela Đikanović. Raičević i Živković su uhapšeni zbog lažne vijesti da je u Vili Gorića u Podgorici odjeknula eksplozija, a Đikanović zbog lažne vijesti da su pripadnici specijalnih jedinica sa Kosova, ROSU, na raspolaganju Crnoj Gori. To je objavljeno tokom napete atmosfere početkom 2020, nakon usvajanja prvog Zakona o slobodi vjeroispovijesti.

Mila Radulović
Foto: ND Vijesti/
B. Pejović

Za pomenuto krivično djelo propisana je kazna zatvora do tri godine za novinare i druge koji putem medija ili drugih sredstava javnog informisanja iznesu ili prenesu lažnu vijest ili tvrdnje i time izazovu teže narušavanje javnog reda ili značajnije ometu sprovođenje odluka i mjera državnih organa.

Iz NVO Akcija za ljudska prava (HRA) su tada, osudivši hapšenje urednika, ukazali na nepreciznost KZCG-a i upozorili da ona lako može dovesti do kršenja slobode izražavanja.

Do danas, iz Instituta za medije Crne Gore (IZMCG), kako navode u svojoj analizi “Govor mržnje i dezinformacije u Crnoj Gori u propisima i praksi” od kraja prošle godine, nijesu zabilježili aktivnosti ili inicijative nadležnih institucija da se pronađe odgovarajuće rješenje umjesto neprihvatljivog hapšenja osumnjičenih za širenje dezinformacija.

Dezinformacioni ekosistem nije nastao preko noći, već se gradio godinama, a država sve to vrijeme nije radila mnogo da se suprotstavi ovom problemu, upozorava Milica Kovačević. “Institucije odavno pokazuju pasivnost i nezainteresovanost za suočavanje sa ovom pojavom. Skupština se do sada ovime nije bavila, a naš predlog za osnivanje posebnog Odbora za praćenje stranih uticaja, i pored većinski izražene podrške, još je na čekanju. Izvršna vlast i regulatorne agencije se oglašavaju nenadležnim i uspješne su jedino u pronalaženju izgovora da ne urade ništa”, navodi ona.

Najbolji način suprotstavljanja dezinformacijama i lažnim vijestima su edukacija, samoregulacija i jačanje novinarske etike, kaže Mila Radulović. “Represija ne rješava stvari. Glavnu ulogu u svemu tome, kako ističe, treba da imaju samoregulatorna tijela, mediji i ombudsmani”.

Dug je put do toga. “Medijski savjet za samoreg-

Milica Kovačević
Foto: CDT

ulaciju prije nekoliko godina suspendovao je aktivnosti i zbog nedostatka sredstava odustao od prakse postupanja po prigovorima i žalbama. Nekoliko privatnih medija izabralo je da ima svog ombudsmana, ali je upitno kolika je njegova nezavisnost u odnosu na menadžment i uticaj na unapređenje profesionalnih standarda”, navodi se u studiji Instituta za medije.

Kovačević nije pristalica bilo kakvog kažnjavanja medija usljed širenja lažnih sadržaja. Intervencija države bi, njegova je bojazan, samo otvorila novi krug problema. “Moramo se pomiriti i navići na egzistiranje lažnih vijesti prilazeći svakom novinarskom formatu sa izvjesnom dozom rezerve i sumnje, što i nije toliko loše ako znamo da je sumnja porodila mišljenje. Dakle, ne smijemo biti pasivni čitalac”, kaže on.

U Kodeksu novinara i novinarki Crne Gore date su brojne smjernice koje bi novinari/ke trebalo da poštuju da bi se izbjeglo objavljivanje netačne informacije. Problem je, međutim, što Kodeks mnogi ne poštuju.

Nijedan strateški dokument ozbiljnije ne tretira ovaj problem

Crna Gora se prvi put ovim problemima detaljnije bavi u dokumentu “Medijska strategija” za period od 2022. do 2026. godine, čiji je nacrt objavljen u martu ove godine, ali ni u njemu ne postoje konkretni predlozi, niti precizni mehanizmi za borbu protiv spornih medijskih sadržaja.

”Najbolja evropska praksa ukazuje na to da se protiv ovog problema nije moguće boriti samo represijom ili regulacijom, već je neophodan minimum konsenzusa u novinarskoj zajednici”, navodi se u Vladinom dokumentu, koji bi tek trebalo da se usvoji.

Demokratski deficit, nepovjerenje u institucije i procese, politička nestabilnost, podijeljena medijska zajednica, ranjivost na strane uticaje – sve su to problemi koji otežavaju borbu sa dezinformacijama i propagandom, navodi se još u nacrtu strategije.

”Čarobnog štapića nema”, kaže Mila Radulović, ali bi strategija mogla donekle da unaprijedi medijski ambijent.

”Nadamo se da će usvajanje strategije biti početak akcije. Zbog toga je CDT sa DPNCG-om tokom javne rasprave uputio sugestiju o osnivanju Fonda za borbu protiv dezinformacija, čiji bi korisnici bili mediji. Očekujemo pozitivan odgovor”, kaže Milica Kovačević.

Ideja o Fondu, prema njenim riječima, potekla je iz nekoliko godina rada platforme Raskrinkavanje.me, ali i uporednih istraživanja i konsultacija sa regionalnim i globalnim akterima koje se bave borbom protiv dezinformacija. “Osnovni zadaci fonda bili bi da omogući medijima podršku za interni razvoj, kao i podizanje kapaciteta za provjeru činjenica (fact-checking)”.

Mehanizam za žalbe se rijetko koristi

U nacrtu “Medijske strategije” navodi se da se u Crnoj Gori rijetko koristi mehanizam žalbi, pa se stoga uglavnom ne vrše ovlašćenja samoregulatornih organa i ombudsmana.

U analizi Instituta za medije navodi se da se u dugotrajnoj krizi izazvanoj pandemijom i kompleksnom političkom situacijom, širenje dez-

informacija u zemlji povećalo. “...Država još nema strateški pristup ovom problemu, pa netačne informacije i teorije zavjere olako utiču na građane, njihovo mišljenje i odluke”, navodi se u analizi.

Crna Gora na dnu u Evropi po medijskoj pismenosti

Podaci Instituta za otvoreno društvo iz Sofije iz 2021. godine pokazuju da Crna Gora nije prepoznala važnost medijskog opismenjavanja. Indeks medijske pismenosti ovog instituta smjestio je Crnu Goru te godine na katastrofalno 32. mjesto u Evropi, od ukupno 35 zemalja. Za jednu ljestvicu niže nego godinu ranije. Lošije plasirane u 2021. na ovoj listi bile su samo Albanija, Bosna i Hercegovina i Sjeverna Makedonija.

U državama sa najvišim stepenom medijske pismenosti, prema istoj analizi ovog instituta, kao što su Finska, Danska, Estonija, Švedska i Irska, građani odmalena razvijaju sposobnosti da razumiju medijske poruke. Ove su države donijele i različite zakone čiji je cilj da spriječe širenje dezinformacija i lažnih vijesti.

Predmet medijska pismenost, koja kao izborni postoji više od deset godina, do sada je bio dostupan samo oko 30 odsto učenika, i to gimnazijalaca.

Prema različitim analizama, domaćim i evropskim, učenici od 12 do 14 godina u prosjeku provode po osam sati na portalima i društvenim mrežama koje obiluju neprovjerenim informacijama, stavovima i oblicima ponašanja koji mogu loše da utiču na njihov socijalno-emocionalni razvoj.

Lažne vijesti lakše se šire novim tehnologijama, a odgovora na izazove još nema ni u mnogo razvijenijim društvima od crnogorskog.

**MREŽE BOTOVA I TROLOVA
U CRNOJ GORI (1):
VOJNICI NA ZADATKU**

**OSIM ŠTO SE
KORISTE U
POLITIČKE SVRHE,
BOTTOVI I TROLOVI
MOGU DA UTIČU
I NA EKONOMIJE
DRŽAVA,
DEŠAVANJA
NA BERZAMA,
SAJBER
KRIMINAL,
ŠOUBIZNIS...
LAKO IH JE
PREPOZNATI.
PROBLEM JE
ŠTO SE S OVIH
NALOGA MRŽNJA
ČESTO ŠIRI I NE
SANKCIONIŠE**

„**J**a nijesam bot, ja sam pokret otpora protiv laži i licemjerja”, kazala je novinarki Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) odsječno osoba koja stoji iza lažnog naloga Radosav Vrbica na društvenim mrežama. Prije nego što ju je blokirala, ona je novinarki uputila i niz uvreda.

Na Tviteru nalog Radosav Vrbica ima preko četiri hiljade pratilaca. Među njima su brojni političari, organizacije, aktivisti, mediji, pa i novinari. Na ovom profilu upućuju se pogrdne poruke partijama i političarima koji su oformili vlast nakon 30. avgusta 2020. Jedan od omiljenih meta je i Srpska pravoslavna crkva (SPC).

Na ovom profilu tako se neki aktuelni članovi Vlade nazivaju imenima kao što su – nesoja, g..., bolid, kriminalac... Slični termini se koriste i za vjernike i sveštenstvo SPC. Prebrojavaju se izdajnici i patriote. Mnogi se komentarima nadovezuju na ove objave pune uvreda i govora mržnje.

Ignorisanje, vrijeđanje i blokiranje – bile su obično reakcija botova i trolova na pitanja koja smo im postavljali preko mreža, zbog čega su se odlučili na ovu vrstu društvenog angažmana i šta sve to podrazumijeva.

Prema istraživanju CIN-CG-a mreže botova i trolova u Crnoj Gori najčešće čine mladi članovi partija kojima je to odskočna daska za dalje napredovanje u stranci. Zadatak da “botuju” i “troluju” dobijaju i oni koji su preko partije dobili posao u nekoj državnoj firmi ili im je učinjena neka usluga, pa na taj način iskazuju zahvalnost.

Ima, međutim, i mimo partija onih koji se intezivno bave ovim aktivnostima, često bez naknade i bez neke organizacije koja ih angažuje. Nekima je to vrsta društvenog angažmana, zastupanja određenih ideja.

War room (ratna soba), vojni termin za prostoriju iz koje komandni kadar rukovodi ratnim operacijama, danas ima i drugo značenje. Koristi se da opiše okruženje u kom rade botovi i trolovi čiji je zadatak da utiču na javno mnjenje putem kreiranja i dijeljenja određenih propagandnih sadržaja na internetu.

Gotovo svaka partija u Crnoj Gori posjeduje 'war room'.

Bot, skraćeno od robot, u svijetu podrazumijeva automatizovani program, odnosno softver, kojim upravlja algoritam. Njegova osnovna funkcija je da stvara, umnožava i komentariše različite objave na društvenim mrežama i portalima. U našoj državi – botovi su stvarni ljudi.

Trolovi su prave osobe, koje ciljano pokreću zapaljive i kontroverzne

rasprave, kako bi stvorile i/ili produbile podjele u društvu, uz sijanje lažnih vijesti ili dezinformacija. Oni koriste botove kako bi povećali podršku objavama i na taj način zbunili i obmanuli one koji ih čitaju.

Neke partije strateški pristupaju botovanju i trolovanju. To je uočljivo kada se odjednom, kao po komandi, pojavi veliki broj komentara, objava ili tvitova slične sadržine. Takve stranke imaju ljude čiji je posao isključivo da odrađuju te zadatke.

Oni koji imaju najviše novca i najbolju organizaciju, imaju i najviše lažnih naloga na društvenim mrežama, kojima upravljaju.

Najvidljiviji su botovi i trolovi Demokratske partije socijalista (DPS), koji često nastupaju s takozvanih patriotskih stranica i profila, na kojima se propagira očuvanje države i odbrana od srpskog uticaja. Međutim i druge političke stranke imaju armije botova i trolova.

”Bez pretjerivanja – oko 80 odsto komentara političkog sadržaja na društvenim mrežama i portalima djelo je botova i trolova. Njihova prisutnost se značajno osjeti kada se dešavaju neki krupni politički procesi, i naročito – u izbornim kampanjama. Tvrdim da ne postoji politička partija koja nema određeni broj ovakvih naloga, a iza nekih stoje i prave armije”, kaže za CIN-CG mlađi čovjek angažovan u ‘war room-u’ u jednoj partiji.

On djeluje sa još nekoliko partijskih drugova koji redovno objavljuju sadržaje u interesu njihove stranke.

Naknada koju mjesečno botovi i trolovi dobijaju od partija za koje rade obično nije pretjerano visoka. Neke za to plaćaju do 200 eura.

”Naša istraživanja, koja su radile relevantne istraživačke grupe, poput one od dvadesetak EU univerziteta okupljenih oko Akademskog društva

za korporativni menadžment i komunikaciju, pokazala su da botovi i trolovi mogu da imaju značajan uticaj na društvo, demokratiju i ekonomiju, dešavanja na berzama, sajber kriminal, šoubiznis...”, kaže za CIN-CG izvršna direktorica londonskog Media Diversity Institut (MDI) Milica Pešić.

Prema njenim riječima, jedan od načina da se zaštitimo od propagandnih sadržina, lažnih vijesti i dezinformacija koje šire botovi i trolovi je da češće mijenjamo vlade. “Iako političari, i to oni najodgovorniji, nekažnjeno koriste dezinformacije, misinformacije, govor mržnje, šta za očekivati od tzv. običnih građana? Na kakve oni primjere imaju da se ugledaju?”

Lako ih je prepoznati

Vrlo je lako prepoznati bota, odnosno trola, i to preko osnovnih informacija s njegovog profila – imena i prezimena koji su obično lažni, fotografija, kao i sadržaja koji dijeli.

Uglavnom imaju šaljiva imena, a za profilnu fotografiju obično postavljaju neku karikaturu ili maskotu, državno obilježje – poput zastave ili grba, neke istorijske ličnosti ili događaj (često motive iz neke bitke, poput Kosovske ili na Sutjesci) ili satiričnu i humorističnu ilustraciju (mim). Jaksim Poštar, Josif Lalatović, Mačak Žuti, Toni Toni, Jon Snow, Otac Pancirije, Guvernardurka, Perjanik, Ajatolah, Mitar Bojanić, Čiča Miša, Prva MiMerka, Njegoš Superiorni... – neki su od aktivnih naloga botova u Crnoj Gori. Lažni profil Jelena Savojska FCJK, na primjer, ima preko pet hiljada pratilaca i veliku vidljivost. Među pratiocima tog profila su i zvanični nalozi nekih državnih institucija – poput Glavnog grada Podgorica.

Mahom kreiraju i dijele kratke, senzacionalističke, bombastične objave ili duhovite sadržaje, s nekom propratnom fotografijom ili ilustracijom i jasnim političkim porukama. Često objavljuju skrinšotove vijesti s portala ili isječke tekstova iz

novina – uz analizu i neku propagandnu poruku. Koriste, na primjer, uzvičnike u obliku emotikona kada žele posebno da privuku pažnju ka nekom sadržaju. Nerijetke su i objave u kojima targetiraju političke suparnike i neistomišljenike.

Da bi neko otkrio za koga rade pojedini botovi i trolovi, dovoljno je da nekoliko dana prati šta, kad i kako objavljuju. Ubrzo će vidjeti šta je njihova agenda. Partije ih aktiviraju pred neke važne događaje, izbore ili proteste, kao i tokom kriznih političkih situacija.

Botovi, trolovi ili stranice koje postoje po zadatku neke partije prepoznaju se po promovisanju i idealizovanju političkih lidera, kao i po безусловnoj podršci. Oni od svojih lidera – Đukanovića, Abazovića, Bečića, Mandića... prave idole, bez kojih bi zemlja propala.

Slobodni govor koji razara javnu komunikaciju

”Uticaj botova i trolova razara javnu komunikaciju i ostavlja duboke ožiljke po razvoj demokratske političke kulture”, kaže za CIN-CG koordinator za razvoj pri Centru za građansko obrazovanje (CGO) Damir Nikočević.

Prema njegovim riječima, u Crnoj Gori je ovaj fenomen “naročito izražen kod političkih stranaka i parapolitičkih grupacija koje kreiraju paralelan sistem internet ‘analitičara’ i ‘komentatora’ u odnosu na aktuelne pojave”. “Tu se, naravno, ne radi o kritici nekih politika i odluka, već je riječ o paravanu za širenje govora mržnje i obračunu s neistomišljenicima. U toj spirali mržnje, praćenoj neargumentovanom raspravom, najčešće mete su manjinski narodi, LGBT populacija, žene, ali i građanski aktivisti koji dosljedno upozoravaju na društvene anomalije”, ističe još on.

Oni koji su pristali da govore za CIN-CG uglavnom tvrde da sadržaje objavljuju po sopstvenom nahođenju, bez plana, zaduženja ili naknade.

”Ovo je moj vid društvenog angažmana i načina pritiska na političke elite. Imam stranku koju simpatišem, ali ne i direktnu komunikaciju s njom. Dobra strana ovoga što radim je što se na taj način ‘ispraznim’, a loša što gubim vrijeme”, kaže za CIN-CG osoba koja stoji iza naloga Vojvoda Momčilo na Fejsbuku.

On uglavnom kritikuje političare – najčešće iz redova DPS-a, Građanskog pokreta URA, Pokreta za promjene... Na botovanje gleda kao na hobi. “Hobi koji pomalo otuđuje. Ipak, izabrao sam da koristim lažni nalog da ne bih trpio uvrede ili prijetnje”, navodi on.

Među posljednjim objavama Vojvode Momčila nalazi se i skrinšot teksta s portala “Vijesti”, iskarikiran, u kom se najavljuje da će gradonačelnik Podgorice Ivan Vuković na lokalnim izborima predvoditi listu Svi za Spuž.

Vlasnik naloga Crnogorski otpor na Fejsbuku za CIN-CG ističe da objavljuje sadržaje koji su “patriotski i politički motivisani”. “Nemam političkog vlasnika, šablon po kojem postupam, radno vrijeme, honorar. Sve na mom profilu rezultat je bezrezervnog patriotizma i uvjerenja. Mislim da to i čini moj profil povjerljivijim internet zajednici”, kaže on.

Uglavnom objavljuje sadržaje koji pozivaju na ujedinjenje “evropskog političkog bloka u Crnoj Gori”, koji se tiču protesta na Belvederu iz septembra 2021. ili koji kritikuju pojedine odluke i poteze 42. i 43. Vlade. Neke od najskorijih objava na ovom profilu tiču se predstojećih lokalnih izbora u Podgorici, a u njima Crnogorski otpor poziva građane i građanke da daju podršku pokretu Svi za naš grad koji predvodi DPS sa koalicionim partnerima. Većina postova Crnogorskog otpora ima veliku vidljivost – po nekoliko stotina lajkova i na desetine komentara.

”Dobre strane angažmana su što ovakvi i slični profili imaju izuzetnu praćenost i uticaj u internet

društvu, koji se u krajnjem preslikava i u životu. Tako se može podstaknuti pojedinac na razmišljanje i eventualno preispitivanje svojih opredjeljenja za koja mi smatramo da su pogrešna. Na isti način ohrabrujemo one s kojima smo istomišljenici”, kaže za CIN-CG vlasnik naloga Crnogorski otpor. Mana je, kako ističe, zapostavljanje privatnog života. “To je posljedica posvećenosti virtuelnom profilu s kojim srastate”.

Osoba iza naloga Mitar Bojanić na Fejsbuku za CIN-CG ističe da radi volonterski, iz ljubavi prema partiji – Socijalističkoj narodnoj partiji (SNP). “Dosta je zahtjevno i iscrpljujuće jer moraš da budeš obaviješten i da pratiš dešavanja. Uvijek pišem ono što mislim, iako se nekad dese greške. Ima političkih organizacija koje imaju mašineriju partijskih vojnika iza sebe i koji su dobro plaćeni”, kaže on.

16 Jednom od CIN-CG-ovih sagovornika dešava se da ponekad piše i ono što ne misli. “Tada uđem u cipele nekog drugog lika, uživim se u njegovu ulogu, izađem na pozornicu, objavim nešto, i nakon pet minuta siđem s nje i ponovo se vratim sebi. To je moj odbrambeni mehanizam”, kaže on.

Ima i onih koji naloge koriste kao neku vrstu medijske platforme, odakle drugi botovi, ali i pojedini mediji, preuzimaju i dijele objave. “Puno ljudi zna ko sam, ali ne otkrivam javno identitet samo zato jer ne bih mogao da prikupljam informacije. Ako pogledate po mom profilu – naći ćete mnogo ekskluzivnosti. Razlog zašto ovo radim je Crna Gora”, kaže za CIN-CG osoba iza naloga na Tviteru Gruna Stramen, VERBALNI MAN-DATAR.

Gruna ima preko 2.500 pratilaca, a na objavama na stotine lajkova i komentara. Političku pripadnost takozvanom patriotskom bloku kaže da ne krije. “Ponekad pretjeram, ali takav mi je temperament, izvinim se ako pogriješim. Ne mrzim nikoga, vjera i nacija mi ne znače ništa, kao ni seksualno

Milica Pešić, foto: Privatna arhiva

opredjeljenje ili boja kože. Niko mi ne suflira, ni ne naređuje.”

”Znaju izdajnici dobro, siđu li s pozicija vlasti, gotovi su za vazda. Ideja o srpskom svetu, Otvoreni Balkan, pedofilska organizacija SPC će past u lagum, za vijek vijekova” – jedan je od posljednjih tvitova na ovom nalogu.

U Crnoj Gori najviše se koristi Tviter za ove objave, mada i druge društvene mreže imaju obilje botova i trolova. Na najvećem broju popularnih botova na Tviteru obično je uklonjena mogućnost kontakta putem DM-a (direct messages).

Problem je što se s ovih naloga mržnja često širi i ne sankcioniše. To je ovih dana najbolje osjetila naša najbolja atletičarka Marija Vuković. Nakon odluke da podrži listu Svi za naš grad našla se pod salvom kritika i jezika mržnje i neprimjernih komentara.

”Koliko tek besraman treba da budeš, pa da primiš ikonu od mitropolita koga ti, čijoj političkoj opciji pripadaš, nazivaju ‘okupatorom’? Pa nešto kao Marija Vuković. Zato ti kažem, milogorci su najveće g... (emotikon)” – jedan je od tvitova s profila Jon Snow upućenih atletičarki.

Na lažnom profilu Zorka Crnogorka među brojnim objavama je i video vjerskog obreda u organizaciji Crnogorske pravoslavne crkve (CPC), uz opis: “Crnogorska liturđija, drugi dijo”. Objavu prati mnoštvo komentara koji sadrže govor mržnje, a koje CIN-CG neće prenositi. Neke od komentara koji izazivaju podjele i šire tenzije Zorka Crnogorka dalje dijeli. “Ko kaže da nije Crna Gora većinska srpska država i da ne počiva na temeljima SPC. Evo vam primjera koliko se okupilo oko NVO” – jedan je od njih. U opisu ovog profila stoji poruka – “samo da brata ne bude”.

”Naravno da ovakav vid ‘oružja’ u pogrešnim rukama može da izazove posljedice. Tako, recimo, često možemo primijetiti targetiranje običnog stanovništva s ovakvih bot stranica, samo zbog njihovog opredjeljenja. Tako se stvaraju ogavni mimovi, montaže ili karikature koje izlažu sramu i koje i te kako mogu da uznemire kako onoga koji se ‘proziva’, tako i njegovu blisku okolinu”, upozorava osoba iza naloga Crnogorski otpor.

Trolovi i botovi poslije svjetske. osvajaju i domaću scenu

Do značajnog povećanja armije botova i trolova na društvenim mrežama i portalima u Crnoj Gori je došlo 2016, tokom parlamentarnih izbora i protesta koji su uslijedili. Kulminacija je uslijedila krajem 2019, nakon izglasavanja spornog Zakona o slobodi vjeroispovijesti. Brojne su bile poruke zapaljive i opasne sadržine kako pristalica, tako i protivnika te verzije zakona. Pozivale su na mržnju, pa i na sukobe. Od parlamentarnih izbora naredne godine – botovi i trolovi postali su neizostavni dio političke scene u Crnoj Gori.

Slični su trendovi i u regionu. U Srbiji je, na primjer u izbornoj 2020, Tviter ugasio 8.558 naloga botova, koji su, prema analizi te društvene mreže, za četiri godine tvitnuli čak 43 miliona puta poruke koje su sadržale hvalospjeve na račun vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) i njenog lidera i predsjednika države Aleksandra Vučića. Za to vrijeme, objavili su više od 8,5 miliona linkova koji su vodili na sajtove SNS-a, Informera i drugih tabloida koji podržavaju aktuelnu vlast. Tviter je botove razotkrio zato jer su koristili istu IP adresu i razmjenjivali poruke putem Castle aplikacije.

”Ovakvo djelovanje je u suprotnosti s našim propisima i predstavlja namjeran pokušaj ugrožavanja slobode javnog izražavanja”, objašnjeno je tada iz ove kompanije.

Istraživanje portala Raskrinkavanje.ba iz 2018. pokazalo je da je i u BiH izražen nivo aktivnosti botova i trolova. Ono je obuhvatilo tek analizu komentara na portalu Klix.ba, a samo u septembru te godine identifikovano je 259 korisničkih profila koji su imali karakteristike botova, odnosno trolova.

Oni su odigrali i važnu ulogu u predsjedničkim izborima u SAD-u 2016. Tokom kampanje Donald Trampa čak 400.000 botova postavilo je oko četiri miliona objava na Tviteru, što je u značajnoj mjeri odredilo tok kampanje.

Koristili i pandemiju za širenje manipulacija i straha

Prema podacima internet stranice koja posjeduje softver za prepoznavanje potencijalnih botova na Tviteru Bot Sentinel, heštegovi #COVID19 i #coronavirus su početkom 2020. bili među najzastupljenijim koje su koristili trolbotovi (zbirni naziv za trolove i botove). Pandemija je korišćena kao prilika da se preko dezinformacija šire panika i strah, a botovi su zatrpavali internet korisnike

rada i programa, koristimo klasične PR metode – saopštenja, izjave, intervjuje”, naveo je za CIN-CG portparol Bošnjačke stranke Adel Omeragić.

I iz Socijaldemokrata tvrde da ne posjeduju war rooms, niti zadužuju botove i trollove da dijele materijale koji pozitivno utiču na rejting partije.

Slično kažu i iz Liberalne partije. “Ne posjedujemo nikakve botove ili trollove koji se bave propagandom na mrežama. Djelujemo isključivo preko svojih zvaničnih naloga na društvenim mrežama, kao i naloga najviših funkcionera partije. Najaktivniji smo na Fejsbuku i Tviteru. Promociji naše politike doprinosi i značajan broj simpatizera”, naveo je za CIN-CG portparol Amar Borančić.

On je još istakao da bi se korišćenje ovakve vrste propagande trebalo urediti jasnim zakonskim normama. “Kada bi se ono završavalo na promociji sopstvene politike – to bi bilo razumljivo. Međutim, takvo djelovanje često prerasta u govor mržnje i javne linčeve, što je nedopustivo i mora se sankcionisati. Sloboda govora je neprikosnovo pravo, ali svako pravo se mora koristiti uz odgovornost”, rekao je Borančić.

U ostalim partijama čute na ovu temu, ali kako se politička kriza produbljuje, cvjetaju i komentari njihovih botova i trollova po medijima i društvenim mrežama. Malo ko od onih koji podstiču na mržnju i sukobe je do sada odgovarao.

Andrea JELIĆ

raznim ponudama za lijekove protiv ovog virusa.

Zato se u borbu protiv botova i lažnih vijesti uključila i Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) koja je pokrenula interaktivne chat botove, odnosno softvere koji automatski odgovaraju na upite korisnika o virusu i nude informacije 24 sata dnevno.

Iz istraživačkog centra Pew i Internet centra pri Univerzitetu Elon sproveli su 2016. istraživanje u kojem je učestvovalo preko 1.500 stručnjaka. Cilj je bio ispitati da li će i kako u narednih 10 godina trollovi i botovi uticati na javni diskurs na mreži. Čak 39 odsto njih smatra da će javnu raspravu na internetu u budućnosti pratiti negativne aktivnosti.

Partije čute

CIN-CG se obratio brojnim partijama u Crnoj Gori i tražio odgovore na pitanja na koje sve načine koriste angažman botova i trollova, da li ih finansiraju, kao i da li smatraju da je to etički. Rijetke su odgovorile, i poslije više nedjelja čekanja.

Oni koji su odgovorili, demantovali su da koriste usluge botova i trollova.

”Nemamo botove. Za promociju naših aktivnosti,

BOTOVI I TROLOVI – PRAKSA I IZAZOVI ZAKONODAVACA: OPASNA IGRA BEZ PRAVILA

**LAŽNI NALOZI SE
UGLAVNOM KORISTE ZA
PLASIRANJE PORUKA
ČIJI SADRŽAJI NE
JAČAJU DEMOKRATSKE
PROCESE. VEĆ SU OBIČNO
USMJERENI PROTIV
NEKOG I ČESTO ŠIRE
MRŽNJU I DEZINFOR-
MACIJE. OVE METODE
KORISTE MNOGI, ČESTO
I VLADE DEMOKRATSKIH
ZEMALJA**

Iz Centra za građansko obrazovanje (CGO) su samo tokom dva talasa monitoringa komentara na portalima u Crnoj Gori – u martu 2021. i u aprilu 2022. godine, analizirali ukupno 47.193 komentara, u okviru 1.240 tekstova na 11 portala u trajanju od 59 dana. Nalazi su pokazali da nije bilo portala bez komentara sa nezakonitom sadržinom, a njihov najveći dio su generisali botovi.

Ta dva istraživanja potvrdila su da se broj komentara na portalima povećavao kada su se događala neka veća društvena ili politička previranja u zemlji.

”Prvi talas je obuhvatio period uoči lokalnih izbora u Opštini Nikšić. Dinamika aktuelnih društvenih i političkih dešavanja diktirala je i broj komentara na portalima. Osim izbora u Nikšiću, najviše pažnje u komentarima privukla su dešavanja u Opštini Tuzi, kada su građani iskazali protest zbog novog zatvaranja ugostiteljskih objekata u toj opštini, zatim dolazak prvih vakcina u Crnu Goru, odlazak predstavnika tadašnje Vladine delegacije na sahranu episkopa SPC-a Atanasija, ali i protestna dešavanja na Cetinju u vezi sa nekoliko aktivnosti Vlade”, kaže za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) koordinator za razvoj pri CGO Damir Nikočević.

Drugi talas istraživanja, prema njegovim riječima, obuhvatio je period pregovora o formiranju 43. Vlade, njeno izglasavanje, izbor predsjednice Skupštine, ali i privođenja bivše predsjednice Vrhovnog suda Vesne Medenice. To su ujedno i događaji koji su privukli najviše pažnje čitalaca, pa ih je pratila i povećana aktivnost botova i trolova. Tako se na dan privođenja Medenice (18. aprila) bilježi i najveći broj komentara na dnevnom nivou na svim portalima.

”Ovaj fenomen je bio izražen i kroz istraživanje društvenih mreža koje smo sproveli tokom avgusta 2020. godine. Samo na Fejsbuk stranica- ma izbornih lista generisan je 57.381 komentar,

dominantno od botova, sa lažnim identitetima i fotografijama. Broj interakcija na postovima sa određenim političkim porukama bio je 1.329.504, što su nevjerojatne brojke, jer je uzet samo uzorak sa stranica izbornih lista i to za manje od mjesec”, kaže još Nikočević.

Botovi i trolovi utiču i na ekonomiju. sajber kriminal. šoubiznis. . .

Kako sve upotreba botova i trolova utiče na velike platforme kao što je Meta, koja je vlasnik Fejsbuka, Instagrama i Votsapa, kao i Tvitera ili TikToka – pitanje je na koje još niko nema odgovor.

Prema riječima izvršne direktorice londonskog Media Diversity Instituta (MDI) Milice Pešić, neki od uticaja botova i trolova na savremena društva su već vidljivi. Ona objašnjava da se oni, sem u političke svrhe, koriste i da bi uticali na dešavanja na berzama i na ekonomije država. “Dezinformacije i lažne vijesti koje šire munjevito dođu do investitora, utiču na njihove odluke, pa i na cijene akcija na berzi. Kad je riječ o uticaju na ekonomiju, jedno je sigurno – botovi i trolovi mogu da unište reputaciju jedne kompanije ili njen proizvod u rekordnom roku. To, naravno, direktno pogađa profit, što je najbolnija tačka svake kompanije, važnija i od reputacije”.

Botovi i trolovi se, kako još ističe, često i vrlo uspješno koriste i u sajber kriminalu. “Brojni su primjeri gdje botovi uspijevaju da prikupe lične podatke korisnika interneta, koji se onda koriste za još krupnije sajberske kriminalne operacije”.

Crna Gora je nedavno pretrpjela veliki sajber napad. Krajem avgusta napadnut je sajt Vlade, a još nema pouzdanih informacija ko stoji iza tog napada. Nedjeljama su bile nedostupne stranice brojnih državnih institucija, a zaposleni nijesu mogli da pristupe ni zvaničnom mejl nalogu: gov. me.

Zanimljivo je, kaže Pešić, i to što se botovi i trolovi

veoma miješaju i u šoubiznis. “Recimo, Sound-Cloud, najšira društvena medijska platforma na svijetu za dijeljenje muzike, ukazuje na djelovanje botova na toj platformi. Softverski roboti, što su zapravo botovi – dijele određene pjesme i popularizuju ih”.

Zakonodavstvo ne prepoznaje fenomen botova i trolova

Današnje zakonodavstvo širom svijeta uglavnom još nije kadro da reguliše djelovanje botova i trolova. Ukoliko ne šire poruke mržnje, prijetnje i ne krše autorska prava, njihove objave mogu da doprinesu slobodi govora i izražavanja.

Praksa pokazuje da se oni ipak uglavnom koriste za plasiranje poruka čiji sadržaji ne jačaju demokratske procese.

”Etika bi nas svakako uputila na ličnu odgovornost. Međutim, ona se može očekivati samo kod jedne cjelovite ličnosti”, kaže za CIN-CG Bojana Šolaja ispred Udruženja profesora filozofije Crne Gore.

Prema istraživanjima, ne cvjetaju lažni nalozi samo u sistemima sa nedovoljno razvijenom demokratijom. Države koje prednjače u upotrebi botova i trolova su, pored Rusije, Kine i Turske, Amerika, Izrael, Ukrajina, Velika Britanija...

”Činjenica da su botovi i trolovi ništa manje zastupljeni i u demokratskim u odnosu na autoritarne sredine pokazuje da u demokratskim sistemima najčešće imamo privid slobode i ravnopravnosti iza kojeg je malo kritičnijoj svijesti lako da prepozna mašineriju koja legitimitet odluka postiže fabrikovanjem javnog mnjenja putem različitih medija”, ističe još Šolaja.

Na to da se sve manje vlade i u demokratskim zemljama libe da upotrijebe i profitiraju na nekoliko nivoa od upotrebe botova i trolova upozorava i Pešićeva. “Dobit je suviše velika, a dokaze teško naći. Istraživanja Fridom hausa, recimo, pokazuju da broj zemalja i vlada koje koriste neku vrstu manipulacija skače iz godine u godinu, i ti skokovi su dramatični. Od 65 zemalja koje su analizirane 2018. godine, vlade u gotovo polovini od njih su koristile botove. Samo godinu prije, četvrtina je to radila. Radi se o geometrijskoj progresiji na dramatičnom nivou”, ističe ona.

Ono što je još poraznije, prema njenom mišljenju, jeste to što svake godine po nekoliko demokratskih vlada dospije na ovu listu.

”Pritom, neke od njih koriste daleko sofisticiranije metode nego, recimo, Kina, koja jednostavno zatvori vebsajt ili postavi ‘vatreni zid’, pa neke platforme uopšte nijesu dostupne njihovim građanima. Zapravo, ni Kina više nije tako direktna sa cenzurama, jer su naučili od demokratskih vlada da ‘nježno’ djelovanje može da bude uspješnije i izloži ih manjoj međunarodnoj kritici nego ‘čekić metoda’. Takve prakse mogu da imaju dalekosežne negativne posljedice po demokratiju i građanski aktivizam”, objašnjava još ona.

Posljedice ovog fenomena u medijski nedovoljno pismenom društvu, prema riječima Nikočevića, su strašne. Građani su izloženi algoritmima koje diktiraju anonimni operativci čiji je cilj politički i društveni inženjering zarad određenih parti-kularnih interesa i po cijenu zloupotrebe najdubljih osjećanja građana, produbljanja podjela

i animoziteta i podizanja tenzija. “Botovanje ili trolovanje ima svoju agendu, radno vrijeme, izvršioce i nalogodavce. No, o tome se još malo priča, a i teško je uvijek dokazati izvorište i operative cijelog procesa, iako nije nemoguće”, navodi Nikočević.

Mediji da usaglaise principe kada su u pitanju komentari ispod teksta

CIN-CG se obratio mnogim medijima u Crnoj Gori i pitao ih na koji način moderiraju komentare ispod vijesti koje objavljuju na portalima, kao i na društvenim mrežama gdje dijele sadržaje.

22

I poslije dužeg čekanja, odgovorili su samo iz portala “Vijesti”. “Zabranjen je govor mržnje, vrijeđanje po nacionalnoj, rasnoj ili polnoj osnovi, vrijeđanje ličnosti korisnika i lica čije ime se pojavljuje na sadržajima portala, kao i korišćenje vulgarnih riječi, ugrožavanje lične i porodične bezbjednosti korisnika portala, kao i osoba čije se ime pominje u sadržajima portala, putem prijetnji ili na bilo koji drugi način...”, kaže za CIN-CG urednik tog portala Dušan Cicmil.

Na društvenim mrežama, objašnjava, primjenjuju se ista pravila, ali ih je mnogo teže sprovesti jer je tehnologija moderiranja mnogo zahtjevnija. “Na društvenim mrežama naše su stranice dizajnirane od treće strane na koju mi ne možemo da utičemo. Događa se da u velikom broju komentara (dnevno u prosjeku više od tri hiljade koji se pregledaju) neki i promakne, ali nakon reakcije naših čitalaca, oni budu uklonjeni”, ističe Cicmil.

Botovi i trolovi su, kako kaže, prisutni, a u tim slučajevima se na portalu vode pravilom da će komentari i sadržaji koji se ne odnosi na teme portala biti obrisani bez obavještanja. Dešava se i da korisnicima koji šalju neprimjerene komentare u više navrata zabrane pristup portalu.

”Pravilo je već godinama da partije uredno ak-

tiviraju svoje botove. Oni često samo na nižem nivou reemituju poruke svojih političkih uzora ili političkih struktura koje ih kontrolišu. Zbog toga bi društvena pažnja, prije svega, trebalo da bude usmjerena na ponašanje političkih predstavnika”, smatra Cicmil.

Pitanje moderiranja komentara botova i trolova ispod medijskih sadržaja, prema mišljenju v. d. generalnog direktora Direktorata za medije u Ministarstvu kulture i medija Nedeljka Rudovića, jako je komplikovano i delikatno. “Svim redakcijama su prevashodno potrebni kvalifikovani administratori, koje treba i platiti. Poznato je da mediji u ovom trenutku nemaju te resurse, a neće ih imati ni u nekom doglednom periodu. Zato mislim da bi u pravcu dugoročnog rješenja, redakcije koje drže do svoje reputacije, trebalo da naprave sporazum o tome na koji način će se odnositi prema komentarima čiji su autori očigledno botovi i trolovi. Potrebno je usaglasiti principe koji definišu šta može da se nađe kao komentar ispod teksta, odnosno šta je zaista komentar koji doprinosi osvetljavanju nekog događaja, a šta onaj koji čini suprotno. To je korak broj jedan”, kaže Rudović.

Rudović
Foto: Vlada
Crne Gore

Korak broj dva, kako objašnjava, bio bi usaglašavanje redakcija o tome kako će se odnositi prema komentarima koji nemaju nezakonit sadržaj, a da na taj način ne ugrožavaju slobodu izražavanja onih koji ih kreiraju. “Redakcije u tim slučajevima mogu vrlo jasno da takve komentare označe

kao botovske, odnosno trolovske”.

Etika bi, kaže Rudović, rekla – sve što je neprovjereno, ne može biti objavljeno. “To naročito važi u slučajevima kada se ispod nekog teksta nađu komentari u kojima se iznose informacije koje nijesu, ili ne mogu biti provjerene o osobi koja je sastavni dio teksta, a čiji je cilj da je javno osramote. Etika je u tom slučaju potpuno jasna. To nije materija za zakonsku regulative, nego za samoregulaciju. Svakako, bojim se da ćemo dugo čekati dok se ne nađe pravi odgovor na ovu pojavu”.

Obrazovanjem protiv manipulacija lažnih naloga

Ono što na površini izgleda kao slobodno opredjeljenje građana zapravo je posljedica jednog dugog procesa manipulacije, u čijoj službi se nalaze i botovi i trolovi, smatra Šolaja. “Tome, bez sumnje, prethodi degradacija obrazovnog sistema i fabrikovanje pojedinaca koji su pripremljeni da budu radna snaga koja je uvijek rada da sebe proda na tržištu, bez obzira na moralnu dimenziju onoga što se od njih traži. Otuda je pravo pitanje zašto se u jednom tzv. demokratskom sistemu u obrazovanju smanjuje obim časova ili potpuno ukidaju humanističke nauke koje bi trebalo da osposobe pojedinca da prepozna propagandu i postane imun na nju”.

Konstantno unapređivanje novih tehnologija mora pratiti jačanje medijskog profesionalizma kroz objektivno i profesionalno izvještavanje, smatra Nikočević. “Zakon o medijima i kodeks novinara mora biti polazište i odredište svakog medijskog izvještavanja. Jačanje regulatornog okvira i promovisanje samoregulacije u medijima je dio tog procesa u kojim Crna Gora ima izazove godinama. Nažalost, kod nas odavno ne važe pravila za jedan dio medija koji odbijaju da se evidentiraju shodno domaćem zakonodavstvu, čime se otvara prostor za širenje propagande, lažnih vijesti i dezinformacije koji su plodno tle rasplamsavanje aktivnosti botova”, navodi on.

Još jedno od rješenja za problem botova i trolova, prema njegovom mišljenju, jeste i promovisanje medijske pismenosti kako u formalnom obrazovanju, tako i kroz neformalne programe. “Ne treba gajiti iluziju da će oni nestati, ali je za početak dovoljno da se prepozna njihov razarajući efekat na političku kulturu i demokratske procese”.

”Obaveza je cijelog društva, a u prvom redu kredibilnih medija, da ukazuju na sve one koji se bave ovakvim načinom javnog djelovanja a koji se kriju iza lažnih nikova i profila, i da pišu o takvim fenomenima, nastojeći na taj način da do javnosti dopre istinita informacija. Nije samo poenta u zabranama, već u produkciji kvalitetnog sadržaja”, napominje Rudović.

Od medijske pismenosti, kako još navodi Šolaja, mnogo važnije je raditi na cjelokupnom obrazovanju. “Naročito obrazovanju djece koja će živjeti u svijetu gdje virtuelna stvarnost preuzima primat nad fizičkom. Velika pomoć u tom pogledu može biti reforma u obrazovanju koja bi omogućila formiranje cjelovitih ličnosti”, kaže ona.

Pešićeva kao zaštitu od propagandnih sadržina, lažnih vijesti i dezinformacija koje šire botovi i trolovi predlaže češće mijenjanje vlada. “Šalu na stranu, ali riba smrdi od glave. Da li je fer da digitalne platforme kažnjavaju male korisnike (no, jednako velike mrzitelje i lažove) dok je Tramp jedini političar tako visokog ranga kome je ukinut Tviter nalog? Odgornost za laž je daleko veća kod onih koji imaju milionsku platformu, a, kojima, nažalost, velike kompanije daju nepotrebni kiseonik. Dakle, dok vučići, orbani, trampovi, bolcenari pljuju laži i/ili netrpeljivost, a velike platforme algoritamski generišu negativnost jer privlači više klikova nego dobra riječ – ne ostaje nam ništa drugo nego da čekamo da padnu vlade”, zaključuje Pešićeva.

Andrea JELIĆ

GOVOR MRŽNJE PREMA
LGBTIQ ZAJEDNICI
NA MREŽAMA I PORTALIMA:
KOMENTAR UNIŠTAVA ŽIVOTE

**GOVOR MRŽNJE
PREMA LGBTIQ
ZAJEDNICI MOŽE
IMATI OZBIL-
JNE POSLJEDICE
I U ZNAČAJNOJ
MJERI UTICATI NA
ODLUKE POPUT
AUTOVANJA.
ETABLIRANI
MEDIJI, POSEB-
NO NA SVOJIM
STRANICAMA NA
DRUŠTVENIM
MREŽAMA, UG-
LAVNOM NE MOD-
ERIRAJU KOMEN-
TARE KOJI ŠIRE
MRŽNJU I TIME
ČINE OZBILJNO
KRIVIČNO DJELO,
KOJE SE U CRNOJ
GORI UGLAVNOM
NE PROCESUIRA**

Prije nego što sam prošao kroz operaciju promjene pola mediji su nedjeljama pravili senzaciju od moje priče. Svi su mi rekli da ne čitam komentare, jer su bili uznemirujući, kako ne bih sebe dodatno uznemiravao pred tako važan događaj”, kaže u razgovoru za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Jovan Ulićević, trans muškarac i izvršni direktor Asocijacije Spektra.

Ipak, jedan komentar Jovan ne može da zaboravi. “Dabogda crkao na tom operacionom stolu”- od svih komentara taj me je najviše pogodio. Nijesam mogao da shvatim da neko svom sugrađaninu želi smrt – a ni ne poznaje ga”, kaže Ulićević.

Istraživanje CIN-CG-a pokazuje da govor mržnje veoma negativno utiče na pripadnike LGBTIQ zajednice i njihove odluke o ispoljavanju seksualnog identiteta.

”Zbog govora mržnje ne želim da se autujem” – ovo je tvrdnja koju je obilježilo čak 118 od 209 ispitanika LGBTIQ populacije, koji su popunili anonimni upitnik CIN-CG-a u vezi sa ovom temom. Njih 86 obilježilo je tvrdnju “Govor mržnje na internetu čini da osjećam strah od pojavljivanja na predstojećem Prajdu u Crnoj Gori”, dok je njih 103 navelo da govor mržnje čini ili je nekada činio da se osjećaju nesigurno.

Komentari sa govorom mržnje isprovocirali su tek manji broj ispitanika da se brže autuju- njih 25, a 47 njih zbog govora mržnje ima dodatnu motivaciju da se pojavi na Prajdu.

Istraživanja pokazuju da govor mržnje prema LGBTIQ populaciji se još više intenzivira u vrijeme Prajda. Mreža za izvještavanje o različitosti (RDN) navodi da je značajan porast govora mržnje prema LGBTIQ populaciji u Sjevernoj Makedoniji obilježio jun, mjesec kada se u Skoplju održao Prajd. Govor mržnje se nije stišao ni narednih mjeseci. U Srbiji je broj prijatnji aktivistima i građanima koji podržavaju Prajd trostruko povećan mjesec dana uoči Euro prajda, naveli su organizatori ovog događaja. Pored verbalnog, poraslo je fizičko nasilje prema pripadnicima ove zajednice.

Monitoring komentara na crnogorskim portalima koji je sproveo Centar za građansko obrazovanje (CGO) u 2022, pokazao je da govor mržnje prema LGBTIQ populaciji jedan od najučestalijih vidova govora mržnje.

Objava članka “Deseti Montenegro Prajd 8. oktobra u Podgorici” na Fejsbuk profilu RTCG-a, iz prvog septembra, ima 599 komentara – tek nakon desetina komentara sa govorm mržnje zaluta poneki afirmišući.

Ova objava ima 572 reakcije, od toga većina, njih 326, izražavaju negativne emocije prema događaju – ljutnju i podsmijeh.

Iz Javnog servisa nisu odgovorili na pitanja CIN-CG-a o politici moderiranja komentara na društvenim mrežama, niti na koji način planiraju da spriječe širenje komentara sa govorom mržnje tokom predstojećeg Prajda.

Ulićević – Foto: Boris Pejović

26

Ni drugi etablirani mediji ne vode mnogo računa o uklanjanju komentara sa govorom mržnje na svojim društvenim mrežama. Na stotine komentara mržnje i negativnih reakcija tipični su i ispod tekstova koji se tiču poboljšanja LGBTIQ prava, poput teme braka.

Tekst na Fejsbuk stranici Vijesti iz jula 2021. godine “Crnogorski matičari spremni za sklapanje LGBT brakova” ima 582 reakcija, od kojih je preko 300 negativnih. Od 580 komentara većina sadržni snažno negativne poruke, agresiju, kritiku, ruganje. Slično je i sa objavom RTCG-a “Sklopljen prvi LGBT brak u Podgorici”, koja ima preko 400 komentara na Fejsbuku Javnog servisa.

”Obaveza brisanja komentara sa govorom mržnje u roku od 60 minuta od trenutka saznanja koje je uvedeno Zakonom o medijima iz 2020, učinila je da se na samim portalima smanji broj takvih komentara”, kaže za CIN-CG Vesna Rajković iz Instituta za medije Crne Gore.

Ipak, problem su društvene mreže, jer ovaj zakon eksplicitno ne obavezuje medije da moderiraju svoje stranice, objašnjava Rajković.

Čak 126 ispitanika CIN-CG-a primjećuje govor mržnje na društvenim mrežama češće nego na sajtovima portala, dok njih 81 smatra da su portali glavni izvor govora mržnje.

Tvrđnju “komentari mržnje ispod tekstova etabliranih medija na društvenim mrežama me vrijeđaju više nego govor mržnje na drugim profilima” obilježilo je više od trećine ispitanika CIN-CG-a, njih 77. Većina ispitanika smatra da mediji ne moderiraju u dovoljnoj mjeri komentare sa govorom mržnje ni na portalima, ni na društvenim mrežama.

Iz “Vijesti” tvrde da poštuju zakon i uklanjaju komentare sa govorom mržnje čim im se uputi prijava.

”Na društvenim mrežama je mnogo teže moderirati komentare, jer prvo izađu, pa se tek nakon toga mogu brisati, za razliku od sistema na portalu gdje se prvo provjeravaju od strane administratora”, kaže za CIN-CG Srdan Kosović, glavni i odgovorni urednik “Vijesti”.

Kosović objašnjava da se u “Vijestima” pojačano moderira svaki put kada se očekuje porast komentara sa govorom mržnje, kao uoči Prajda.

Iz drugih čitanih portala: Analitike, Dana i CDM-a nisu odgovorili na pitanja CIN-CG-a o moderiranju komentara.

”Queer Montenegro je u ranijim godinama prijavljivao komentare sa govorom mržnje, ističući koliko oni ugrožavaju bezbjednost LGBTIQ+ zajednice i čine da je još više izopštena iz društva koje gaji demokratske, evropske vrijednosti. Međutim, praksa je pokazala tada, a i sada, da prijavljivanje komentara nije u dovoljnoj mjeri procesuirano, ili da je samo angažovanje administratora nedovol-

jno”, kaže za CIN-CG Miloš Knežević, izvršni direktor organizacije Queer Montenegro.

Komentari na društvenim mrežama – nezakonito i kažnjivo djelo

”Ako su mediji obaviješteni o komentarna sa govorom mržnje i ne uklone ih, mogu da se smatraju pomagačima izvršenja krivičnog djela Izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje ili Rasna i druga diskriminacija”, kaže za CIN-CG Tea Gorjanc Prelević iz NVO Akcija za ljudska prava.

Pomaganje je stavljanje učiniocu na raspolaganje sredstva za izvršenje krivičnog djela, u ovom slučaju otvorenog profila na društvenoj mreži, objašnjava Gorjanc Prelević.

”Sančez protiv Francuske” je sudski predmet u kojem je francuski političar prošle godine kažnjen sa 3.000 eura zbog toga što je dozvolio komentare sa govorom mržnje na svom Fesjbuk profilu.

”Francuski sud je ustanovio da je političar bio obaviješten o nezakonitim komentarima, ali da ih je svejedno ostavio punih šest nedjelja. Evropski sud za ljudska prava se složio da je bio odgovoran za širenje mržnje kao i oni koji su napisali te komentare. Presuda nije još konačna, ali očekujem da se suštinski neće izmjeniti”, kaže Gorjanc Prelević. Isto treba da važi i za sve medije, jer su njihovi profili na društvenim mrežama javna mjesta, gdje govor mržnje ima ogroman domen, objašnjava ona.

Svako ko vidi govor mržnje u komentarima treba da

slika tu objavu i da je prijavi odmah mediju, ali i državnom tužilaštvu, kaže Gorjanc Prelević. To je krivično djelo kao i svako drugo, ali da bi se procesuiralo, mora se prijaviti, kaže ona. “U prijavi tužilaštvu treba napisati da se radi o izvršenju krivičnog djela Rasna i druga diskriminacija iz člana 443, stav 3. Moguće je prijavu načiniti i anonimno”.

Ulićević pak tvrdi da nadležni ne postupaju shodno zakonu. “Iako je govor mržnje definisan kao krivično djelo, ovakve situacije se od strane nadležnih organa redovno tretiraju kao uvredljiv govor ili remećenje javnog reda i mira, što značajno relativizuje sami koncept govora mržnje i njegove efekte”. Ova relativizacija javlja se i u javnom prostoru pod maskom slobode govora, što je naročito opasno, smatra Ulićević.

Osobe iz zajednice generalno ne žele da prijave nasilje sa kojim se sreću zbog svog identiteta, objašnjava Knežević. “LGBTIQ osobe nemaju povjerenje u institucije. Kaznena politika je jako blaga, a pripadnici zajednice vjeruju da će ih i policija diskriminisati. Zbog svega smatraju

 TVRDNJA:	PROCENAT ISPITANIKA:
Govor mržnje je učinio ili trenutno čini da se osjećam nesigurno.	49 %
Zbog govora mržnje ne želim da se autujem.	56 %
Govor mržnje na internetu čini da osjećam strah od pojavljivanja na predstojećem Prajdu.	41 %
Govor mržnje me motivisao da se brže autujem nego što sam mislila.	11 %
Govor mržnje na internetu me dodatno motiviše da se pojavim na predstojećem Prajdu.	22%
Komentari mržnje ispod tekstova relevantnih medija na društvenim mrežama me vrijeđaju više nego govor mržnje na drugim profilima.	36%
Neki mediji su odgovorniji od drugih u uklanjanju komentara sa govorom mržnje.	41 %

da bi autovanjem ugrozili svoj život”, objašnjava Knežević.

Portali u Crnoj Gori po ovom pitanju treba da se ugledaju na strane zemlje, smatra Rajković.

”Nedavno sam bila gošća u najposjećenijem portalu u Sloveniji i na pitanje da li moderirate komentare na nalozima na društvenim mrežama, urednik je odgovorio ‘pa naravno, to je naša odgovornost’. Dobar primjer dolazi i iz Australije, gdje je 2021. sud donio odluku da je medij odgovoran za komentare čitalaca na svojoj Fejsbuk stranici”, kaže Rajković.

Pretraga Fejsbuk stranica etabliranih medija u zapadnoj Evropi, poput “Gardijana” i “Špigla” pokazuje da ispod tekstova koji se tiču LGBT tema nema govora mržnje, a reakcije su uglavnom usklađene sa sadržajem teksta. Tako, tekst o zabrani Prajda u Istanbulu u “Špiglu” ima na hiljade tužnih i ljutih reakcija, i komentare podrške, dok tekst u britanskom “Gardijanu” o knjizi koja se tiče roditeljstva LGBT parova ima isključivo pozitivne reakcije – stotine lajkova i srca.

Nažalost, suprotan trend uočava se u Crnoj Gori – tekstovi koji bi u građanskom društvu trebalo da izazivaju negativne reakcije, imaju uglavnom podršku javnosti. Tako tekst objavljen na Fejsbuk profilu Javnog servisa 21. septembra koji ima 577 lajkova, govori o tome da je nekoliko zemalja, uključujući i Srbiju, odbilo da učestvuje u kampanji za LGBT prava tokom predstojećeg Mundijala, koju su podržale gotovo sve evropske zemlje.

Komentari utiču na mentalno zdravlje i podrivaju mržnju

”Uredništvo i administrator zvaničnih stranica medija na društvenim mrežama ne razumiju koliko je bolno objavljivanje uvredljivih komentara po osnovu pripadanja LGBT zajednici. Takvi komentari ne samo da otežavaju društveno prihvatanje, već i život u samoj zajednici”, jedan je

od komentara koji je ispitanik ostavio u upitniku CIN-CG-a.

Najveći broj ispitanika, njih 108, označilo je da se osjećaju tužno kada vide komentare sa govorom mržnje. Oko stotinu ispitanika označio je opcije “ljuto” i “uvrijeđeno”, a 88 njih je označilo opciju “isključeno, kao da ne pripadam društvu”. Oko četvrtina ispitanika markirala je opcije “depresivno” i “manje vrijedno”. Manjina, svega 39 ispitanika, ostaje imuna na ove komentare i označila je opciju “ravnodušno”.

”Istraživanjem u Engleskoj iz prošle godine ustanovljeno je da online zlostavljanje ima posljedice po mentalno zdravlje i doživljaj sopstvenog identiteta žrtve. Agresor poručuje da žrtva nije dobra takva kakva jeste, da treba da se stidi i nakon dovoljno vremena izloženosti tom pritisku žrtva počne taj stid i sram i da osjeća”, kaže za CIN-CG psihološkinja Adriana Pejaković.

Osjećaj nepodržanosti, bespomoćnost i nedostatak podrške institucija i društva dovode do toga da se osoba povlači iz svijeta, izoluje, često njeno mentalno zdravlje opada i stvara se jedan zatvoreni ciklus ili spirala ugroženosti, objašnjava Pejaković.

”Prema podacima norveškog Instituta za nauku iz 2019. osobe imaju duplo veće šanse da budu žrtve diskriminacije u odnosu na opštu populaciju, kao i veće šanse da dožive i prijetnje onlajn”, tvrdi Pejaković.

Istraživanje Američke psihološke asocijacije iz 2022. navodi da mladi LGBTIQ orijentacije češće izvršavaju samoubistvo, ali da ova stopa značajno opada u američkim državama koje imaju stroge zakone za zločine iz mržnje. U ovim državama manje je i stopa samoubistava kod heteroseksualne omladine.

Glavni urednik “Vijesti” Srđan Kosović kaže da je problem govora mržnje kroz komentare samo dio opšteg konteksta. “Radi o širem društvenom problemu, koje je daleko od rješavanja time što će biti efikasnija kontrola komentara, ali svakako da bi snažnije reakcije na govor mržnje mogle imati pozitivne efekte”, kaže Kosović, koji je jedan od rijetkih predstavnika crnogorskih medija koji se odazavao da učestvuje u našem istraživanju.

Diskriminacija i mržnja u porastu

Izjave plasirane od strane državnog vrha u Srbiji kako na dan Euro prajda nije bilo povrijeđenih nisu tačne, navodi se u saopštenju NVO iz Beograda “Da se zna”, koja se bavi dokumentovanjem protivpravnog postupanja prema LGBT+ osobama. Oni navode da su evidentirali “14 incidenata motivisanih homofobijom i transfobijom koji su se dogodili upravo tog 17. septembra 2022. godine, na dan Euro prajd šetnje. Od toga, u osam incidenata došlo je do fizičkog napada na grupe i pojedince, dok je u ostalim incidentima počinjeno uznemiravanje i uništavanje imovine. Fizički napadi su u većini slučajeva ostavili tjelesne povrede”.

Tokom avgusta, ovo udruženje je evidentiralo “preko 30 incidenata motivisanih mržnjom prema osobama koje su dio kvir zajednice, ali i prema cijeloj zajednici u vidu govora mržnje i stvaranja neprijateljske atmosfere u javnom prostoru, a avgustovske brojke veće su nego broj evidentiranih incidenata tokom svih prethodnih mjeseci zajedno od početka godine”.

Međutim, zločini iz mržnje i govor mržnje prema

LGBTIQ zajednici nisu problem samo na Balkanu.

”Posljednjih godina bilježi se povećanje stope govora mržnja i zločina iz mržnje koji targetiraju ljude i organizacije na osnovu seksualne orijentacije, polnog identiteta i seksualnih karakteristika”, navodi se u izvještaju Savjeta Evrope iz 2021.

U Mađarskoj je doneseno više zakona koji su snažno diskriminatorni prema LGBTIQ zajednici. Tako su članovi LGBTIQ zajednice isključeni iz porodičnog zakona, gdje se porodica tretira strogo kao jedinica djece i dva roditelja – ženskog i muškog.

Prema zakonu iz 2021. maloljetnicima je zabranjeno izlaganje homoseksualnom ili transrodnom sadržaju na filmovima, reklamama i časovima seksualnog obrazovanja.

Više opština i regija u Poljskoj proglasilo je 2019. svoje teritorije “zonama oslobođenih od LGBTIQ ideologije”, ne bi li zabranili događaje poput Prajda. Do 2020. preko stotinu opština je usvojilo ovaj koncept, što je oko trećina zemlje. Nakon što je Evropska unija odlučila da ukine finansiranje ovih opština, neke su povukle svoje odluke.

Na ovogodišnjem Prajdu u Oslu u pucnjavi je stradalo dvoje ljudi, a brojni su povrijeđeni.

Đurđa RADULOVIĆ

DRŽAVA SKUPO PLAĆA SPISKOVE ZA SAMOIZOLACIJU: ODŠTETA VEĆA ZBOG KAŠNJENJA

**U NAJMANJE
500 SLUČAJEVA
ODŠTETA NIJE
ISPLAĆENA U ZA-
KONSKOM ROKU
ZBOG ČEGA SU
ANGAŽOVANI
JAVNI IZVRŠITEL-
JI I ZNAČAJ-
NO UVEĆANI
TROŠKOVI. MINI-
STARSTVO TVRDI
DA NIJE DOBIJA-
LO UREDNU DO-
KUMENTACIJU,
U INSTITUCIJI
ZAŠTITNIKA KAŽU
DA SVE ŠALJU NA
VRIJEME**

Pored više od milion eura odštete isplaćene u slučajevima onih koji su se na početku pandemije koronavirusa našli na spis-kovima za samoizolaciju, kašnjenje Ministarstva finansija sa isplatama koštalo je još oko 100.000 eura.

Ukoliko se nastavi sa praksom kašnjenja, suma bi mogla narasti za više stotina hiljada eura.

Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) izvršio je poč- etkom avgusta u kancelariji Zaštitnika imovinskih i pravnih interesa uvid u najmanje 500 slučajeva u kojima se kasnilo sa isplatom. To čini najmanje polovinu do tada zaključenih poravnanja između države i građana.

Jedan od punomoćnika kazao je da je u slučajevima svih svojih klijen- ta bio primoran da angažuje javnog izvršitelja jer država nije poštovala propisani rok od 15 dana. Isto iskustvo imaju i pojedini drugi puno- moćnici.

Iz Ministarstva su za CIN-CG kazali da troškovi koji pripadaju javnim izvršiteljima i ostalim naknadama “iznose od pet do osam odsto” od isplaćenih 1,2 miliona eura.

”U vezi sa najvećim brojem rješenja, Ministarstvu nije pravovremeno prosljeđivana uredno pripremljena dokumentacija... Nije dostavljena uredna dokumentacija, jer izreka presude nije sadržala broj transak- cionih računa fizičkih lica, banku na koju treba da se uputi transakcija isplate, kao ni podatke o rokovima izvršenja plaćanja po ovom osnovu”, kazali su iz resora finansija o razlozima za kašnjenje.

Centar za alternativno rješavanje sporova je institucija pred kojom se u ovim slučajevima postizalo poravanje. Osobama koje su u tom periodu bile u samoizolaciji dogovoreno je da se isplaćuje 300 eura odštete zbog povrede prava ličnosti i na ime advokatskih troškova, iznos zavisno od broja procesnih radnji, najčešće 200 eura, pojasnili su za CIN-CG iz Centra. Jedan od uslova bilo je da se odšteta isplati u roku od 15 dana od dana potvrđivanja poravnanja pred sudom.

Iz Centra bi zatim obavijestili instituciju Zaštitnika da je sud potvr- dio odluku, koja bi potom bila prosljeđena Ministarstvu finansija na plaćanje.

Zaštitnica imovinskih i pravnih interesa Bojana Ćirović kazala je za CIN-CG da je ta institucija “uredno dostavljala svako poravnan- je sa svim neophodnim podacima kao sto su matični brojevi i brojevi

žiro-računa, istoga dana kada je bilo zaključeno”.

”Dok je ista situacija bila i sa presudama na osnovu priznanja, dok je takođe Ministarstvo imalo sasvim doboljno vremena (najmanje 15 dana, a u nekim slučajevima do 30) da zatraži nedostajuće podatke, što ni u jednom slučaju nije učinjeno. Dakle, od strane zaštitnika je Ministarstvu dostavljena isprava podobna za izvršenje koja je jasno legitimisala povjerioca obaveze, a ukoliko su u resoru smatrali da su potrebni još neki podaci, imalo je sasvim dovoljno vremena da se obrati zaštitniku za dostavljanje, odnosno pribavljanje podataka. Niti jedno takvo obraćanje nismo dobili od Ministarstva”, navodi ona.

Napominje da je cilj zaključka Vlade bio da se naprave što manji troškovi i da svakako postoji odgovornost eventualno o tome zašto nije postupano po tim njihovim poravnanjima.

”Ako smo mi postupali kako treba, i ispoštovali zaključak, treba i ostali organi na isti način da postupaju”, kazala je ona, dodajući da oni nemaju uvid kako i na koji način postupa Ministarstvo finansija.

Ova kašnjenja počela su još u vrijeme mandata Milojka Spajića, koji je do kraja aprila bio na mjestu ministra finansija.

Spajić nije odgovorio na pitanja koja su upućena na adresu političkog pokreta “Evropa sad”, čiji je predsjednik.

Ekonomski analitičar Mirza Mulešković kazao je za CINCG da smo “na ovaj način došli u situaciju da troškove pogrešnih odluka iz prošlosti

danas plaćamo mnogo skuplje”.

”Što naravno nije dobro za budžet Crne Gore, ali sa druge strane šalje i veoma lošu sliku o tome na koji način se donosioci odluka odnose prema novcu građana”, ocijenio je Mulešković.

Ustavni presudio, nigdje lične odgovornosti

Samo nekoliko dana nakon što su u Crnoj Gori registrovani prvi slučajevi korone, Vlada Duška Markovića je 21. marta 2020. godine odlučila da na svojoj internet stranici počne sa postavljanjem imena osoba koje su u tom periodu bile u samoizolaciji.

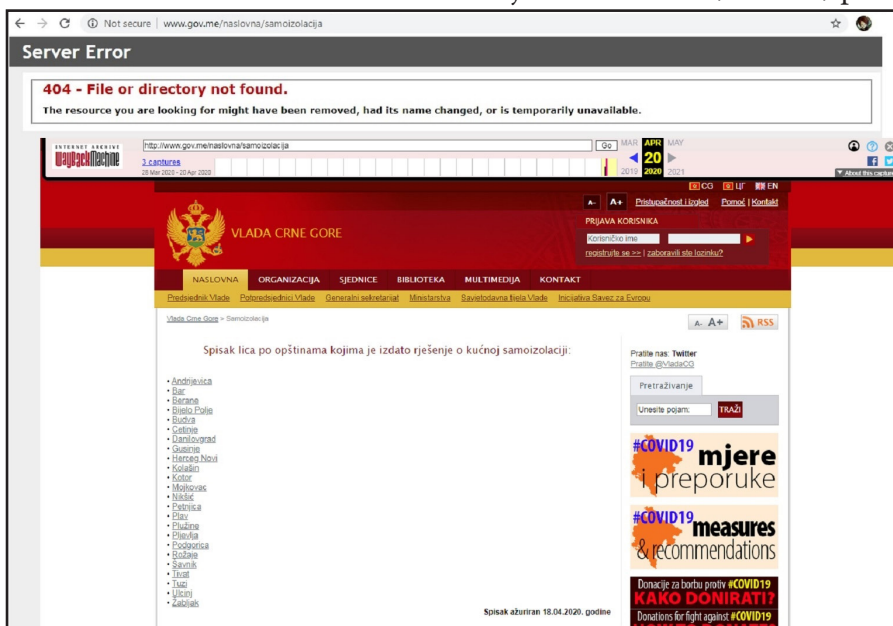
Vlada je to uradila na osnovu mišljenja Savjeta Agencije za zaštitu ličnih podataka. Prema zapisniku sa sjednice održane u subotu u popodnevnom časovima, jedina tačka dnevnog reda bilo je donošenje mišljenja, a na koji je to tijelo iste večeri pozitivno odgovorilo.

Ova odluka doprinijela je stigmatizaciji osoba za koje se smatralo da su mogle biti u dodiru s virusom. Pandemiju koronavirusa, takođe, prati

32

www.cin-cg.me

Spiskovi osoba u samoizolaciji bili podijeljeni po opštinama
Foto: Vlada/screenshot

ogromna količina lažnih i obmanjujućih informacija, među njima su one o samom porijeklu virusa, preko načna liječenja do vakcinacije...

Ustavni sud je u julu iste godine na inicijativu nevladine organizacije Građanska alijansa (GA) ukinuo odluku, koja će biti uvod u prvu presudu u ovom slučaju a potom i rješenje Vlade da se postigne poravnanje sa 2.720 građana i isplati im se po 300 eura.

Ujedinjene nacije su dostavile vlastima dopis i u četiri stava izrazile zabrinutost za nivo kršenja ljudskih prava, odnosno prava na privatnost.

Na pitanje ko bi trebalo da odgovara za nastalo kršenje ljudskih prava, ali i veliku finansijsku štetu, zamjenica direktora GA Amina Murić kazala je za CIN-CG da bi trebalo da je “snose kreatori politika i ambijenta u društvu u kojem ne postoji individualna odgovornost, bez obzira na funkciju i položaj u sistemu državne uprave”.

”Upravo neodgovoran odnos, ne samo u ovom, već i u brojnim drugim primjerima, pokazuje da će građani plaćati tuđe propuste dokle god se ne uspostavi individualna odgovornost. Svakako, konkretno odgovorne moramo tražiti među redovima onih koji su donijeli ovu odluku, a to je Nacionalno koordinaciono tijelo (NKT), koje je bez pravnog osnova donijelo pomenutu odluku, kao i Agencija koja je dala saglasnost na istu”, kazala je ona.

Skupština Crne Gore je krajem prošle godine smijenila potpisnike spornog mišljenja, predsjednika i člana Savjeta Agencije Sretena Radonjića i Bojana Obrenovića.

Na pitanje da li osjeća odgovornost za nastalu povredu prava i finansijsku štetu, Radonjić je za CIN-CG kazao da mišljenje tog tijela “nije nikakav obavezujući pravni akti, a bez obzira na to uvijek bi zaštitu zdravlja ljudi stavio ispred zaštite

podataka o ličnosti, a sve u skladu sa međunarodnim standardima”.

”U tom smislu upućujem vas na konvencije Savjeta Evrope (108 i 108 plus), gdje je tačno precizirano kada zaštita zdravlja ljudi ima prioritet u odnosu na lične podatke. Nacionalno koordinaciono tijelo je obavijestilo Agenciju da blaže mjere, kao sto su saopštenja i javna upozorenja, nijesu dali rezultate. Agencija nije raspolagala ličnim podacima, niti ih objavljivala, pa samim tim i nema odgovornosti, kako je to i zakonom propisano”, kazao je Radonjić, ističući da pred sudom vodi postupak zbog odluke da bude smijenjen.

Obrenović nije odgovarao na broj poznat redakciji. On je, prema našim informacijama, poslije smjene tražio od skupštinskih organa da mu se isplaćuje jednogodišnja funkcionerska naknada.

Na pitanja o odgovornosti nisu odgovorili ni tadašnji predsjednik i potpredsjednik Vlade Duško Marković i Milutin Simović koji je bio predsjednik NKT-a.

Gostujući ranije u emisiji “Načisto” na TV Vijesti, bivši premijer kazao je da je ponosan na sve što je uradila vlada koju je predvodio kada je u pitanju suočavanje sa pandemijom, ali i da mu je žao zbog povreda prava u ovom slučaju.

”Ali, vjerujte, to je manja cijena od ove koju plaćamo danas kada samo za 7 dana umre stotinu ljudi... Danas je u Crnoj Gori važniji jedan život nego bilo koja druga slabost koja se može pojaviti, nedostatak u odbrani tog života”, kazao je, između ostalog, tada Marković.

Jedini koji je bio protiv davanja saglasnosti u martu 2020. godine je član Savjeta Muhamed Gjokaj, koji nije bio na spornoj sjednici. Gjokaj je tada poručivao da je mišljenje “pravno neodrživo i neutemeljeno” i da će rezultirati velikim brojem tužbi.

Kada je u pitanju odgovornost, on smatra da su dva člana Savjeta zbog spornog mišljenja trebalo da podnesu ostavke, a odgovorne osobe u NKT-u da budu razriješene.

34

Odluka Vlade da se isplati po 300 eura svim licima čija si imena objavljena dok su bili u samoizolaciji je, prema njegovom mišljenju, mala i trebalo bi da bude višestruko veća u odnosu na stepen ugroženosti zbog kršenja zakona o zaštiti podataka o ličnosti od strane države.

Ovakve prakse se moraju prekinuti:
Mulešković – Foto:
Privatna arhiva

”Razumijem ekonomsku situaciju u kojoj se trenutno Crna Gora nalazi, ali da se ovo desilo u bilo kojoj zemlji Evropske unije, gdje je na snazi Opšta uredba o zaštiti podataka o ličnosti (GDPR), naknada bi bila od više stotina hiljada eura ili miliona. GDPR propisuje kaznu za povredu prava na privatnost fizičkih lica i do 20 miliona ili četiri odsto od ukupnog bruto prihoda pravnog lica, u zavisnosti od toga šta je veće”, pojasnio je on.

Dodao je da je samo za 2020. godinu u EU zbog povrede prava na privatnost u skladu sa odredbama GDPR bilo isplaćeno 270 miliona eura. Francuska je izrekla jednu kaznu kompaniji Gugl u visini od 50 miliona eura, dok je, na primjer, Italija izrekla kazni po GDPR u iznosu od 70 miliona eura.

Na pitanje o angažovanju javnih izvršitelja, Gjokaj je kazao da je očekivano da “advokati koriste priliku kada je država neodgovorna, na osnovu čega ostvaruju dobar prihod”.

Slučajevi morali preko izvršitelja

Zbog toga je Vlada krajem decembra dala saglasnost za zaključenje poravnanja u postupcima za naknadu nematerijalne štete osobama sa spisakova. Iz Vlade je tada saopšteno da je instituciju Zaštitnika imovinsko-pravnih interesa odobreno da zaključi poravnanje sa 2.720 lica.

U predlogu za davanje saglasnosti za zaključenje poravnanja, a koji je dostupan na internet stranici Vlade, Zaštitnik je poručio da je potrebno da se nađe način da se u slučaju zaključenja sudskih poravnanja dobrovoljno postupi po njima i isplate novčana sredstva “iz razloga što bi se u slučaju dobrovoljne isplate iznosa koja bi bila određena sudskim poravnanjem izbjegli troškovi postupka izvršenja”.

U dopisu se navodi da bi na poravnanje sa 2.720 osoba u iznosu od po 300 eura otišlo 816.000 eura, da se pored toga obračunavaju sudski troškovi a

GRADANI POKUŠAVALI DA SE NAPLATE VIŠE PUTA

Zaštitnica Bojana Ćirović kazala je i da je bilo više pokušaja zloupotreba, od kojih su neke završile i pred tužilaštvom.

”Bilo je da advokat krene da zastupa stranku, a stranka da i drugom advokatu i punomoćje. Bilo je da su se čak i naplatili. Mi smo pokrenuli postupke da se to vrati kao neosnovano bogaćenje. Čak je podnesena i jedna krivična prijava u Bijelom Polju za takvu situaciju protiv jednog advokata, ali smo poslije saznali da nije do advokata, nego da je jednostavno stranka dala punomoćje dvojici advokata, gdje je sa jednim poravnanje zaključeno a nije krenuo u izvršenje kad je čuo da je ovaj drugi izvršio već. Tako da se ide u postupke poništaja toga. Bilo je toga. Negdje neznanjem, negdje je možda i namjera postojala. Ali, neka cijeni tužilaštvo. Mi smo to sve s naše strane prosljedili gdje treba”, kazala je ona.

Dodala je da su tome doprinijeli i kroz primjenu kompjuterskog sistema koji koriste, odnosno unošenja podataka o slučajevima.

u “slučaju prinudnog izvršenja, koje po svakom predmetu iznosi oko 200 eura, dobija se cifra od 544.000 eura”.

Ukazano je da prethodno navedene sume mogu da variraju, ali ne u nekom drastičnom iznosu, pri čemu će zaštitnik insistirati da se u svakom predmetu obavezno i u poravnanja unosi žiro-račun tužioca, eventualno punomoćnika, da bi se u roku od 15 dana od zaključenja poravnanja isplaćivao iznos i na taj način spriječilo prinudno izvršenje.

Jedan punomoćnik kazao je za CIN-CG da dogovoreni rok nije poštovan nijednom.

”Nijednom nisu u zakonskom roku sami uplatili ni po sudskim poravnanjima, kao ni po ovim zaključenim pred Centrom. Iz razgovora s kolegama sam čuo da je tako i sa njima”, kazao je on.

U Centru je do kraja avgusta bilo postignuto više od 1.000 poravnanja, a na čekanju je bilo još nepunih 335.

Zakonski rok je postavljen na 15 dana, a iz rješenja se vidi da bi punomoćnici čekali od nekoliko dana do nekoliko nedjelja prije nego što bi se obratili javnim izvršiteljima.

Iz Ministarstva su istakli i da je potrebno upoznati građane o tome da se isplate iz javnih tokova novca mogu izvršavati uz uredno dostavljenu i cjelovitu dokumentaciju, dok apeluju da se sudske presude dostavljaju uz potrebne podatke na osnovu kojih se može vršiti isplata sa glavnog računa državnog trezora.

**Obećali domaćinsko upravljanje,
ali se ono ne primjenjuje**

Mada ističe da razumije zbog čega je Vlada u tom trenutku donijela ovu odluku, ekonomski analitičar Mirza Mulešković navodi da je odluka zbog brzopletosti ili neznanja izazvala velike probleme

u stvarnosti, jer nije bila usklađena sa drugim zakonskim normama.

Moglo se očekivati, prema njegovim riječim, nakon svih najava izvršne vlasti, da se greške koje su ranije načinjene tokom pandemije ne ponove, odnosno da izbjegnemo dodatna plaćanja i troškove.

”Ovo se očekivalo upravo iz razloga najave domaćinskog upravljanja javnim finansijama i brigom o svakom potršenom euru iz budžeta, jer se nalazimo u delikatnoj situaciji. Ovakvim ponašanjem se ne primjenjuje ova praksa”, kazao je on za CIN-CG.

Nakon toga, situacija koju imamo u posljednjem periodu sa kašnjenjem isplate sredstava u zakonskom roku, dodatno otežava i problematizuje kompletnu situaciju.

36

Mulešković je mišljenja da kašnjenje u isplatama sredstava može da se objasni samo kroz tri aspekta: nedostatka sredstava za isplatu, tromosti administracije prilikom isplata i nedostatka adekvatne baze svih dugovanja države po hitnosti kako bi se izbjegle ove situacije.

”Pošto u javnosti posljednjih nekoliko mjeseci čujemo da se domaćinski odnosimo prema svim troškovima, ovo predstavlja veliki problem, i ovakve prakse se moraju prekinuti kako bi se racionalizovala bespotrebna javna potrošnja. Jer upravo ovaj novac je mogao biti uložen u određene razvojne projekte ili je mogao biti usmjeren za socijalna davanja ugroženim kategorijama, koje su posebno pogođene inflacijom i krizom koja se osjeća”, kazao je on, dodavši da se nada da u sistemu javnih finansija postoji kontrola i baza prema kojoj se shodno hitnosti isplaćuju ovakve stvari.

Miloš RUDOVIĆ

NEREGISTROVANI PORTALI I CRNA GORA: PLATFORME MRŽNJE, DEZINFORMACIJA I PROPAGANDE

**DRŽAVA JOŠ NEMA
ODGOVOR NA OPASNE
SADRŽAJE KOJI
SE ŠIRE SA INTER-
NETSKIH PUBLIKACI-
JA ZA KOJE SE ČESTO
NE ZNA GDJE IM JE
SJEDIŠTE I KO SU
VLASNICI**

“Cetinje je danas bez sumnje najjustaškiji grad u bivšoj Jugoslaviji...”, kaže se u tekstu “Od srpstva do ustaštva: Srećom, Cetinje nije Crna Gora” na portalu Srpska24.me⁴ i tvrdi da je “nevjerovatna istorija procesa, kojim je najsrpskiji grad na svijetu postao leglo patološke mržnje prema Srbima”.

Srpska24.me se ne nalazi u registru Ministarstva kulture i medija (MKM), a nije ga bilo ni u registru audio-vizuelnih medija (AVM) i elektronskih publikacija koji je do 2020. godine, odnosno do promjene Zakona o medijima, vodila Agencija za elektronske medije (AEM). Vlasnik i urednik Srpske24.me Ivan Milošević za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG), međutim, tvrdi da su “registrovali portal u skladu sa Zakonom o medijima”.

“Navalili na crkvu pa je optužuju što njene vladike kažu da su Crnogorci izmišljena nacija, da ne postoji crnogorski jezik, da je izdaja hrliti u krilo Hrvata i Albanaca, a kidati sve veze sa Srbijom i ostale DPS teze. Ne misle to samo vladike, nego pola Crne Gore koju režim takođe na izborima, pored crkve, želi da potuče do koljena”, navodi se u drugom tekstu na ovom portalu, koji potpisuje Milošević.

On, u odgovorima za CIN-CG, ističe da ne smatra da ovakvi tekstovi šire mržnju. “Da mi je muka od DPS-a jeste i to ne krijem, a bogami nije mi dobro ni od onoga što rade Albanci”, kaže Milošević. I dodaje: “Naravno, ne mrzim pojedinačno ljude, pa ma ko oni bili, ali uistinu mi je muka od ideologije DPS-a i Albanaca”.

Ovaj portal izvještava i o stanju na Kosovu. Među nekim od naslova su, na primjer: “Albanci uobičajeno: I djecu zloupotrebljavaju u antisrpskoj kampanji” ili “Albanci znaju šta rade: zasadili preko 100.000 stabljika marihuana”.

U jednom od tekstova prozivaju se i Bošnjaci, zbog toga što navodno nijesu reagovali na napad na učenike Bogoslovije na Cetinju iz aprila 2021.

riječima: “Gdje su braća muslimani ili Bošnjaci? Više ne znam ko su, a ni oni”.

Ovo je samo jedan od brojnih portala koji nijesu u evidenciji MKM-a sa problematičnim sadržajima, a koji šire propagandu i vjersku i nacionalnu netrpeljivost. Takvi portali najčešće služe i za obračune sa neistomišljenicima, kao i za dijeljenje lažnih vijesti i dezinformacija, uvreda i kleveta. Crna Gora još nema razvijene mehanizme da se zaštiti od takvih internetskih publikacija.

“Crnogorci i Crnogorke, vi kako god ‘oćete – ma se ja sa Mahmudovcima i Grobolupežinama nikad pomiriti neću” – naziv je teksta koji objavljuje Crnogorski portal, koji takođe nije u zvaničnoj evidenciji MKM-a. Nije ga bilo ni u registru AEM-a.

“Činjenica je da u Crnoj Gori žive Srbalji. Realno sagledano: njih ima da kam pukne 10 odsto (tun spadaju i Srbalji uteklice – dibidus podrepnice, iz 90-ih... Problem je cjelokupni mentalni sklop njih 28 odsto postojbnika Crne Gore. Naglašavam: 0,5 odsto oduzetih od 28,5 odsto pripadnika toga naroda, a to je jedva 1,5 odsto broja svih postojbnika Crne Gore, držim za normalne, civilizovane, proevropske ljude i iskrene crnogorske rodoljube (lično poznajem takve)”, dio je spornog teksta.

Na ovom portalu, koji nema po Zakonu o medijima obavezne informacije poput impresuma, može se pronaći još problematičnih sadržaja. CIN-CG nije dobio odgovore od Crnogorskog portala na pitanja, između ostalog, da li ovaj tekst smatraju spornim, zašto se nijesu registrovali kao mediji i da li namjeravaju da to učine.

Zakonom je propisano da je portal medij čiji se sadržaj širi putem interneta. U registru koji je do skoro vodila Agencija bio je 101 registrovani portal. U evidenciji MKM-a u ovom trenutku ima oko 85 registrovanih portala. CIN-CG je jednostavnom pretragom naišao na više portala koji

nijesu na ovim listama. Neki od njih su u međuvremenu ugašeni.

“Internetske publikacije koje odbijaju da ozakone svoj rad se osnivaju svakodnevno”, navode iz Ministarstva za CIN-CG.

Upis u evidenciju je, kako ističu, dobrovoljan, a ne obavezan. “Ne postoji zakonska mogućnost da se takvi mediji prisile na evidenciju, jer bi to bilo suprotno i međunarodnim i evropskim standardima slobode izražavanja, ali i jedan vid cenzure. To su i poruke međunarodnih partnera, Savjeta Evrope i Evropske unije (EU)”, navode za ovo istraživanje iz tog resora.

I u Agenciji su sličnog stava. Ističu da ni po ranijem zakonskom rješenju, po kojem je ona bila nadležna za elektronske publikacije, nije bilo moguće natjerati portale da se registruju. “Zakon iz 2010. nije predviđao mogućnost da se elektronske publikacije koje nijesu podnijele prijavu, odnosno koje ne žele da se registruju, primoraju da to urade. Nijesmo bili u mogućnosti da samoinicijativno vršimo upis u registar”, kazali su iz AEM-a za CIN-CG.

Napominju ni da tadašnjim Zakonom nije bila propisana ni upravno-nadzorna mjera, ni prekršajna odgovornost za one koji se ne registruju. AEM nije imao zakonsku mogućnost da interveniše čak ni ukoliko pružalac elektronske publikacije u prijavi za upis u registar ne dostavi tačne podatke ili se podaci iz prijave izmijenili nakon upisa u registar.

Na listi MKM-a nema ni više uticajnih portala, od kojih pojedini imaju više desetina hiljada pratilaca. “Ipak, do vlasnika i urednika tih medija može se doći, što nije slučaj za mnoge koji se konstantno osnivaju, a za koje ne znamo ni ko ih je osnovao ni ko ih uređuje”, upozoravaju za CIN-CG iz Instituta za medije (IMCG).

Neevidentirani portali su, kako navode iz ove

organizacije, posebno u sekcijama za komentare prepoznati kao glavni kanali kojima se šire dezinformacije, govor mržnje, uvrede, lažne vijesti... Po Zakonu o medijima iz 2020, medij je dužan da takve sadržaje obriše u roku od 60 minuta od trenutka saznanja ili će biti kažnjeni sa više hiljada eura.

Neregistrovani portali, međutim, ne podliježu medijskim zakonima, napominju iz IMCG-a. “Pitanje je kako se zaštititi od tog sadržaja i koga da građanin tuži ako ne zna ko je vlasnik i urednik nekog portala”, pojašnjava se u odgovoru.

Širenje mržnje tretiraju i drugi zakoni, poput Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o elektronskim medijima, Zakona o javnom redu i miru, Krivičnog zakonika (KZ)... ali i neki drugi propisi, kao što je Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima.

Iako je Zakonom o medijima propisano da nadležni sud može na predlog državnog tužioca ograničiti dalje širenje medijskog sadržaja koje predstavlja direktno i namjerno podsticanje na činjenje krivičnih djela iz KZ-a, iz IMCG-a ističu da nikada do sada nije zabilježen slučaj da je tužilaštvo pokrenulo takvu proceduru.

Bilo je primjera da je neko odgovarao zbog širenja nedozvoljenih sadržaja, međutim, riječ je uglavnom o pojedincima, a ne medijima ili njihovim vlasnicima.

Prema analizi IMCG-a “Govor mržnje i dezinformacije u Crnoj Gori u propisima i praksi” u periodu između novembra 2019. i aprila 2021, policija je pokrenula 64 slučaja koji se odnose na izazivanje nacionalne, vjerske i rasne mržnje, izazivanje panike i nereda i ugrožavanje bezbjednosti na internetu.

Do sudova je, kako se još navodi u ovoj analizi, između marta 2020. i januara 2021. godine, stiglo 13 predmeta. “U aprilu su izrečene zatvorske

kazne protiv dvije osobe pod optužbom da su podsticale nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju. U maju i junu po istoj optužbi osuđene su četiri osobe, od kojih su tri poslate u zatvor, a četvrta je uslovno osuđena”, navodi se u analizi.

Zbog izazivanja nacionalne i vjerske mržnje sedam mjeseci zatvora dobio je i Nikšićanin S. K., koji je u prvoj polovini 2021. na svom Instagram profilu prenio tekst sa sajta “Bosna info” sa uvredljivim sadržajem prema pripadnicima muslimanske vjeroispovijesti.

Novi zakon i medijska strategija ne nude konkretna rješenja

Javna rasprava o Nacrtu zakona o medijima upravo je u toku. U Nacrtu se predviđa uvođenje inspektora za medije, koji bi kontrolisao i portale. Međutim, on ne uključuje konkretna rješenja za neregistrovane portale.

40

Ovaj problem se pominje u Nacrtu medijske strategije za period od 2023. do 2027, ali jedino u dijelu koji se tiče osiguravanja uslova za fer poslovanje medija. Predviđaju se samo redovne finansijske i tržišne kontrole neregistrovanih internetskih publikacija.

Iz MKM-a najavljuju jačanje postojećih zakonskih i institucionalnih mehanizama koji će se koristiti u slučajevima širenja spornih sadržaja na neregistrovanim portalima, poput govora mržnje ili dezinformacija. Riječ je, kako objašnjavaju, između ostalog, i o izmjenama i dopunama KZ-a sa jasno definisanom normom govora mržnje kao krivičnog djela.

Mahom šire govor mržnje i dezinformacije

U martu ove godine ugašen je portal Srpske novine Crne Gore, koji nije bio u evidenciji MKM-a, ali jeste u registru koji je vodila AEM. Na tom portalu, čiji sajt i dalje dostupan, mogu

Vuković, foto:
Media centar

se pronaći propagandni sadržaji portala Sputnjik koji se tiču rata u Ukrajini – senzacionalistički tekstovi u kojima se o ratu izvještava samo na osnovu izvora sa ruske strane. Savjet AEM-a je u aprilu ove godine zabranio ruske medije Raša tudej i Sputnjik, sa obrazloženjem da se tako Crna Gora usaglašava sa politikom sankcija EU prema Rusiji zbog invazije na Ukrajinu.

U slučaju portala Srpske novine nijesu reagovala nadležna intitucije. Uredništvo, u saopštenju iz marta ove godine kojim objašnjava zašto je portal ugašen, navodi da je ova publikacija ostala uskraćena za usluge američkog servera Namecheap zbog promovisanja proruskih propagandnih informacija. “Stičemo utisak da je naš portal ugašen isključivo zbog svog naziva i trobojke koja predstavlja njegov zaštitni znak”, navodi se u saopštenju.

Koordinator za razvoj u Centru za građansko obrazovanje (CGO) Damir Nikočević ističe da postoji i jedan broj portala koji imaju uredne impresume, u skladu sa Zakonom o medijima, a koji nijesu evidentirani kod MKM-a kao internet

medijske publikacije. “Neevidentirane internet medijske publikacije najčešće služe kao oruđe za obračun sa neistomišljenicima i sigurno ne doprinose jačanju medijskog profesionalizma, niti novinarskih standarda, jer se ne bi izbjegavale zakonske procedure”.

Ovakvi internetski sadržaji uglavnom zaobilaze Kodeks novinara, koriste svoju vidljivost za nametanje stavova, medijsku manipulaciju, širenje lažnih vijesti, a često i otvorenu propagandu sa primjesama govora mržnje, naglašava za CIN-CG Nikočević.

Portal Udar primjer neodgovornosti nadležnih

Neregistrovani portali mogu zakupiti domen bilo gdje na svijetu, pa je borba protiv spornih sadržaja koje oni često šire još komplikovanija. Naša država još nema razvijenu ni unutrašnju regulativu po ovom pitanju.

Jedan od portala čiji se vlasnik do danas ne zna je portal Udar.me, koji je nekoliko mjeseci uoči parlamentarnih izbora u avgustu 2020. pokrenut na nacionalnom internet domenu Crne Gore (.me). Služio je za obračun sa neistomišljenicima tadašnje vlasti. Na njemu su objavljivani tekstovi u kojima su pojedini opozicionari, ali i novinari etiketirani kao saradnici stranih obavještajnih službi, izdajnici, mafijaši...

Ovaj portal je nedugo nakon izbora ugašen i nikada se nije saznalo ko je stajao iza tog portala. Uvidom u tadašnji registar koji je vodila AEM, nije bilo moguće saznati naziv pružaoca elektronske publikacije, ime i prezime ovlaštenog lica i odgovornog urednika, adresu, e-mail, telefon, niti bilo koji drugi podatak. Nije bilo moguće utvrditi vlasnika domena ni pretragom nekih servisa, poput domaintools.com.

Direktor organizacije KOD Srđan Perić i nekadašnji potpredsjednik Vlade izbornog pov-

jerenja i gradonačelnik Cetinja Milorad Vujović su nekoliko nedjelja pred izbore 2020. tražili od AEM-a da se utvrdi porijeklo ovog portala. To, kako su im objasnili iz Agencije, nije bilo moguće, jer je Zakon o medijima po kojem su mogli da djeluju prestao da važi samo nekoliko dana prije nego su Perić i Vujović uputili dopis.

“Agencija je u tom trenutku i dalje vodila registar. Zato smo od nje i tražili da upotrijebi svoja ovlaštenja”, tvrdi Perić za CIN-CG. Slučaj je tu stao.

Ni iz Ministarstva unutrašnjih poslova, ni iz Uprave policije, ni poslije više nedjelja čekanja CIN-CG nije uspio da dobije odgovore na pitanje da li su i šta preduzeli u slučaju portala Udar, niti na brojna druga pitanja.

Predsjednik Skupštine Media centra Dragoljub Duško Vuković za CIN-CG ističe da to što neki portali nijesu registrovani kod nadležnog državnog organa ne znači i da im se ne može ući u trag. “Takav je slučaj i sa onima koji stoje iza medija poput sramote kakav je Udar. Pitanje je samo da li postoji spremnost i sposobnost da se do tih informacija dođe i da se nakon toga djeluje”, navodi Vuković.

On upozorava da neodgovornost pokazuje da društvo nije stvorilo odgovarajuće nezavisne institucionalne mehanizme koji bi se uspješno nosili sa ovim problemima. “Takve institucije, naravno, postoje u politički i ekonomski uravnoteženim, tj. zdravim društvima. Crnogorsko društvo je, na žalost većine, bolesno”.

Djelovanje neregistrovanih medija teško kontrolisati

Sprega politike i medija je, prema mišljenju Nikočevića, u velikoj mjeri zamutila crnogorsko medijsko tržište, što je otvorilo prostor za neregulirano djelovanje propagandnih glasila. “Ta glasila često dovode u pitanje ili negiraju osnovne civ-

ilizacijske vrijednosti i ljudska prava, sve u svrhu ispunjavanja agende koju im isporučuju njihovi politički mentori. Poseban problem jeste što je najveći dio tekstova na takvim portalima – nepotpisan”.

Na to ukazuju i u Centru za demokratsku tranziciju (CDT), u publikaciji “Čiji su naši mediji” iz januara ove godine.

“Nezainteresovanost nadležnih institucija pogoduje ovakvim pojavama koje najčešće prolaze nekažnjeno”, navodi se u njihovom nalazu.

U Ministarstvu su svjesni da se radi o jednom od većih problema na medijskoj sceni. “Treba raditi na jačanju svih normativnih, institucionalnih i administrativnih kapaciteta na prevazilaženju ovog problema, uključujući i jačanje samoregulacije”, navode.

42 Ova oblast, upozoravaju iz Instituta za medije, nije dobro zakonski uređena u našoj državi, ali ni u drugim zemljama regiona.

“Naš dodatni problem je to što zbog poznavanja jezika konzumiramo i medije iz regiona, a srpski tabloidi su prepoznati kao platforme za širenje dezinformacija i lažnih vijesti u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori”, navode iz IMCG-a.

Nikočević smatra da u Zakonu o medijima postoji prostor za unapređenje u dijelu kaznenih odredbi za izostanak prijave evidencije ili netačno navedene podatke u impresumu. “Vlada ne želi da se konfrontira sa medijima, čak i kad to znači dosljednu primjenu zakona. Tako imamo kontinuirano izbjegavanje odgovornih u institucijama, ali ne i valjano praćenje poštovanja zakona od strane štampanih medija i internetskih publikacija, kao ni pokretanje postupaka u slučajevima kršenja zakonskih odredbi”, navodi on.

Nacrtom novog zakona, navode još iz Ministarstva, primjena se ograničava na medije koji su osnovani u Crnoj Gori.

Kazne za oglašavanje javnih preduzeća na neregistrovanim portalima

CGO je nedavno objavio informacije da Elektroprivreda Crne Gore (EPCG) i CEDIS imaju potpisane ugovore sa neregistrovanim portalima. Nikočević naglašava da javni organi ne bi trebalo da se oglašavaju na portalima koji zaobilaze zakone države Crne Gore.

Izmjene i dopune Zakona o medijima, čije se usvajanje očekuje do kraja ove godine, predviđaju novčane kazne od 300 do 2.000 eura za odgovorne u javnom sektoru “ako se oglašavaju u medijima koji nijesu u evidenciji resornog Ministarstva”.

“Konačan cilj bi bio da se onemogući svim internetskim publikacijama koje nijesu evidentirane, dobijanje bilo kakvog vida finansijske i druge podrške od strane javnog sektora, kako bi se onemogućilo da njihov rad bude ‘ozakonjen’, a ujedno dovedu u neravnopravan položaj svi mediji koji ispunjavaju svoje zakonske obaveze”, navode još iz MKM-a za CIN-CG.

Iz IMCG-a upozoravaju da to nije dovoljno. Ističu da primarni cilj tih portala nije zarada na tržištu, već širenje spornog sadržaja za različite interese.

“Divlji” portali cvjetaju na regionalnom tržištu

Iz Udruženja novinara Srbije (UNS) u septembru ove godine su saopštili da se i oni suočavaju sa problemom sve većeg broja neregistrovanih portala, ukazavši da se na njih ne odnose ni medijski zakoni, niti samoregulacija.

Kao jedan od “divljih” portala na kojem je učestalo targetiranje i napadanje neistomišljenika navode sandzakpress.net. Prema zvaničnim podacima, do kojih je došao UNS, uplatu hostinga za ovaj neregistrovani portal do kraja marta 2021. godine plaćala je firma “Sandžak Media doo Novi Pazar” (Sandžak TV), čiji je direktor crnogorski državlj-

anin Salahudin Fetić.

Ovaj portal ima i rubrike posvećene crnogorskom dijelu Sandžaka. CIN-CG je uvidom u registar medija ustanovio da ovaj medij nije registrovan ni u Crnoj Gori.

Crna Gora može učiti na primjeru Hrvatske

Hrvatsko Vijeće za elektroničke medije je ove godine, na zahtjev ombudsmanke, izreklo prekršajni nalog portalu Sloboda.hr od 100.000 kuna (oko 13.250 eura) zbog nepodnošenja prijave za upis u njihov registar, kako je propisano Zakonom o elektroničkim medijima.

”Prethodno je navedeni portal objavio mizoginiji tekst pod naslovom ‘Feminizam kao pokret ružnih žena’. U konkretnom slučaju portal nije kažnjen zbog mizoginog teksta sa otvorenim govorom mržnje, jer kao neregistrovan portal nije podlijegao aktuelnom zakonu u dijelu podsticanja diskriminacije, ali jeste kažnjen zbog nepodnošenja prijave i neevidentiranja u registar tamošnjih medijskih internet publikacija”, navodi za CIN-CG Nikočević iz CGO.

Iz hrvatskog Vijeća za CIN-CG ističu da se Zakon ispostavio kao efikasan. Oni navode i da se u vrijeme izbornih političkih kampanja aktivnosti medija, među kojima su i neregistrovani mediji, pojačavaju. “U svijetu kojim dominiraju masovne komunikacije oni su sve više oni koji određuju političku agendu... Nema nikakve sumnje da u tom procesu učestvuju i neregistrovani portali”, navodi se u odgovoru.

Na primjeru portala Sloboda.hr se, upozorava Nikočević, “vidi (ne)moć crnogorskih državnih organa. “Oni ostaju bez odgovora na svakodnevno širenje mržnje u jednom dijelu naše medijske scene”, zaključuje on.

Andrea JELIĆ

